

ג'תי"ז תשפ"ה בעניני מצוות התלויות בארץ ובשרות המזון

תשובות שדה

ג'תי"ז 177 | כס"ו - טבת תשפ"ה

♦ המכון למצוות התלויות בארץ ♦
סאטות תשנ"ו רבי עזרא הלן רוח שליט"א

מידע הלכתי ♦ גנוזות וכתבי יד ♦ הגות ומהשבה ♦ טאמרים הלכתיים ♦ תשובות בהלכה

ג'ריון תמרני בעניני מצוות התלויות בארץ וכשרות המזון

תגובות שדה

ג'ריון 177 | כסלו - טבת תשפ"ה

מידע הלכתי ♦ גנוזות וכתבי יד ♦ הגות ומחשבה ♦ מאמרים הלכתיים ♦ תשובות בהלכה

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

כתובת המערכת:
'המכון למצוות התלויות בארץ'
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

העורך:
הרב מנחם דרורי
tnuvot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים, מחקרניים,
בתחומי עיסוקו של המכון, או תגובות
על הנכתב, לדואר האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את החומרים
לפי שיקול דעתה

ניתן לקבל את הגליון בקובץ
דיגיטלי ע"י שליחת בקשה
למייל המערכת:

tnuvot@macon.co.il

הבהרה: גליון 'תנובות שדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים

הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי המכון

תוכן ענינים

♦ גרליון 177 | כסלו - טבת תשפ"ה ♦

ה..... דבר העורך

מידע הלכתי – ראש המכון הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א

♦ איסור 'חדש' – עדכון על קוסקוס ופסטה ממרוקו ♦ איסור 'חדש' בשעורה אביבית מאירופה

ו..... ♦ מעשר עני בירקות מאוסמים

הגות ומחשבה

הגאון רבי **אברהם יצחק קוק** שליט"א

ח..... זאת חנוכת המזבח

מצארים הלכתיים

הגאון רבי **שלמה משה עמאר** שליט"א – דינים ומנהגים חנוכה..... י

הגאון רבי **שניאור ז. רווח** שליט"א – דיני מעשר עני – חלק ב..... טז

רבי **משה יהודה לנדאו** שליט"א – טעם איסור כלאי הכרם במפולת יד..... כד

רבי **שמואל ברוך גנוט** שליט"א – בדין הדלקה בשמן זית זך בחנוכה..... לא

ביני עמודי

הלכה למעשה – שו"ת מאת ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

הדלקה משמן זית של ארץ ישראל * הפרשת תרו"מ מלימון בודד * מנין ערלה בהרכבת עצי תפוח *
הדחקה בארנית בין נענע לבוליקום * שהחיינו על אבוקרו * הברכה הראויה על לחם מקמח ללא
גלוטן * שימוש באמגזית ביום טוב * נגיעות בקליפת הקיווי * נבטים סינים * תבשיל עם עלי דפנה
לא בדוקים * סלומון אלתיית כסופה * פטריית הקורדיספס * נר 'סטארק' שנטף על אוכל * שופרות
ממרוקו מכבשים ששחטו המוסלמים בחג הקרבן * מי ששמר על כסף חברו בכיס המכנסיים ונפל
לו * פירות שנפלו ממשאית לענין תרו"מ * מכירת תותים לאנשים שאינם בדוקים ומגקים * תוצרת
הקלאית בבעלות גויים במקום שגם יהודים עובדים שם * אודה בשבת חנוכה * בשיטת הגריש"א
לגבי נוסע מביתו לשבת חנוכה

לד.....

גזירת יונים על שבת חדש ומילה

וצריכין אנו למודע"י, מה זה היה למלכות יון הרשעה אשר עיניהם ישיתו לבטל מישראל הני תלתא שבת חודש ומילה ומה נשתנו אלו יותר מכל המצות? ותו, דאמרו רז"ל בבראשית רבה (ב. ד.) "וחשך" זה יון שהיו אומרים כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל, ולא אשכחן שהיונים גזרו לעבור על זה, רק גזרו לבטל חדש שבת ומילה?

הן אמת כי דורשי רשומות אמרו בפסוק "וחמ"ש את ארץ מצרים" (בראשית מא, לד) ראשי תיבות ח'דש מ'ילה ש'בת, ובזכותם יצאו ממצרים. אך לא ידענו מה היה לו ליוסף הצדיק דקפיד אהני תלת?

ואפשר דטעמא דעל ידי המילה נעשה מרכבה לשכינה, כמו שהאריך הרב מהר"ם אלשיך. גם אמרו בתיקונים "ושמרו בני ישראל את השבת לדרתם" - לדירתם, ששורה כביכול עמהם. וגבי החודש אמרו ז"ל (סנהדרין מב, א) 'אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש דים', וגם אמרו ז"ל (דב"ר ב) דמלאכי עליון הם שואלים על קביעות החודש ומועדים וכביכול אומר להם אני ואתם נשאל לבית דין של מטה.

נמצא דשלש מצות אלו סגלתם לקבל פני שכינה ולהיות מרכבה לשכינה, וממילא רווחא טעמא דיוסף הצדיק אשר התחיל בשלש מצות אלה וחמ"ש ארץ מצרים, כי הם עיקר גדול להיות מרכבה לשכינה ובזכותם יצאו מגלות מצרים. וזאת היתם עצת רשעים מלכות יון דחשבו לבטל מישראל מצות הללו, כי בבטולם חס ושלום יהיה מחיצת ברזל מפסקת בין ישראל לאבינו שבשמים ונראה כי חס ושלום אין לנו חלק באלקי ישראל.

...ולהיות כל מגמתם לזה, לכן בישועת ישראל נעשה הנס למינהו במנורה, שהרי היא עדות שהשכינה שורה בישראל, וכמו שאמרו פרק במה מדליקין (כב. ב) "מחוץ לפרכת וכו'" - וכי לאורה הוא צריך אלא עדות שהשכינה שורה בישראל. וכלפי מחשבת יון חס ושלום להפסיק דבקות ישראל והשראת השכינה, לכן מדה כנגד מדה אתרחיש ניסא במנורה שהיא עדות שהשכינה שורה בישראל, ולכן תקנו זכר לנס בנרות רמז למנורה.

ראש דוד (לדבינו החיד"א זיע"א, תחילת פר' מקץ)

למעלה מן הטבע

בפתח גליון זה המשמש במה נכבדת להגדיל תורה ולהאדירה, בפרסום מאמרי ופסקי הלכה, דברי תורה ואגדה, ובפרט בתורת ארץ ישראל. נצטט מתוך דברי המשגיח רבי דב יפה זצוק"ל (כפי שנדפס בקונטרס דברי מוסר - חנוכה):

'באים לקראתינו ימים מאושרים ומאירים, ימים שאפשר הרבה לזכות על ידם. וכפי שבימים אלו דלקה המנורה בבית המקדש 'למעלה מדרך הטבע', כך אותה הארה שהאירה אז מאירה לנו כיום. גם עליה ברוחניות שבמשך השנה היתה נראית כבלתי אפשרית, כמו להתגבר על מידה מסוימת או להתעלות בדבר מסוים, בימים אלו ניתן - 'למעלה מדרך הטבע', ולהצליח.

דבר נפלא מצאנו בלשון 'חנוכה': וקבעו שמונת ימי חנוכה - חנוכה מלשון חינוך [קרי, לחינוך דבר חדש]. **בימי החנוכה ישנה סיעתא דשמיא מיוחדת להתחיל מחדש, אמנם תמיד ובכל זמן אפשר להתחיל מחדש, אולם בחנוכה ישנה הארה מיוחדת לכך.**

בהתרגשות ובחיבה אנו מציגים בזה בפני מאן מלכי רבנן את הגליון החדש של 'תנובות שדה' אשר בא להוסיף ולהרבות תורה ודעת, ארבע אמות של הלכה. זכינו זכות משמים והגליון אשר מתפרסמים בו דברי מרנן גדולי תורה, ראשי הישיבות ות"ח יודעי עט וספר, עולה על שולחן מלכים ושומועתי מתבררות בבתי המדרש והיכלי התורה.

כדרכינו, נעסוק בגליון גם בדברים שהזמן גרמן - מאמרים בהלכה ומחשבה על חנוכה. כמו"כ מתפרסם מדור מורחב של 'תשובות בהלכה' מה שהשיבו לשואלים מורינו ראש המכון הגאון רבי שניאור זלמן רווח שליט"א ואיתו רבני בית ההוראה, מתוך שאלות רבות בחלקי השו"ע אשר נשאלים מידי יום ביומו, וכפי בקשתכם הקוראים הנכבדים להרחיב את היריעה של מדור זה.

בשורה טובה ומשמחת ממחלקת 'הוצאה לאור' שע"י המכון:

בימים אלו עולה ממכבש הדפוס מהדורה חדשה - שלישית לספר רב המכר 'תולעת שני' כרך א, לאחר שגם המהדורה השניה אולה, ולאור הביקוש הרב נדפס שוב מחדש עם הוספות והגהות רבות בהלכה ובסקירה האנטומולוגית ותמונות עדכניות.

כמו כן בימים אלו נשלמת המהדורה השניה של 'תולעת שני' כרך ג על פירות וירקות, אנציקלופדיה של ממש על המזון מן הצומח, הכולל מאות ערכים ומאות רבות של תמונות הכוללים הסבר ופירוט וסיוע לכל בית, בהגישם את המאכלים על השולחן הטהור.

ולסיום, גליון זה אשר מייקר את עסק התורה בכלל ומצוות התלויות בארץ בפרט, מוקדש לזכות הצלת אחינו, לחזרת החטופים לשלום כבריאות הנפש והגוף, ולהצלחת הנלחמים על משמר ארצינו. נישא יחד תפילת רבים: **אָחִינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הַנְּתוּנִים בְּצָרָה וּבְשִׁבְיָה הַעוֹמְדִים בֵּין בָּיִם וּבֵין בִּיבְשָׁה הַמְּקוֹם יִרְחֵם עֲלֵיהֶם וְיִוְצִיאֵם מִצָּרָה לְרוּחָהּ וּמֵאֲפֵלֶה לְאוּרָהּ וּמִשְׁעָבוּד לְגִאֲלָהּ הַשְּׂתָא בְּעִגְלָא וּבְזִמְן קָרִיב וְנֹאמֵר אָמֵן.**

יהי רצון 'כשם שעשית עמהם נס, כן עשה עמנו ה' אלהינו נסים ונפלאות בעת הזאת ונודה לשמך הגדול סלה' (תפילת על הניסים ע"פ נוסח רב עמרם גאון).

בברכת חנוכה שמח

העורך

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

איסור 'חדש' – עדכון על קוסקוס ופסטה ממרוקו + איסור 'חדש' בשעורה אביבית
מאירופה + מעשר עני בירקות מאוסמים

איסור 'חדש' – עדכון על קוסקוס ופסטה ממרוקו:

בעדכון הקודם ציינו כי כל תוצרת חיסת האביב של 'סמולינה דורום' שמקורה מקנדה היא באיסור חדש, ועל כן כל הקוסקוס והפסטה המיוצרים בצפון אפריקה שזה כולל את מרוקו, אלג'יריה, תוניס ועוד, אשר קרוב ל-100% מהתוצרת שם מקורה מקנדה, הרי הם אסורים באיסור חדש. והזכרנו שם, שזה נוגע לגבי התקופה שלאחר נובמבר.

הנה כוונתינו שם הייתה לתוצרת המגיעה לארץ בזמן זה, שזה כולל את שקלול כל זמני הקציר, והמשלוח מקנדה למרוקו, ובנוסף זמן הייצור במרוקו, וזמן המשלוח לישראל.

וכמובן הנתון לכאורה ישתנה אימתי חל פסח למנינם, וכגון בשנה זו שחל פסח תשפ"ד מאוחר ב-23 אפריל למנינם, היה מקום לומר שבעיית חדש פחותה. אולם למרות זאת כיון שבשנה האחרונה תקופה זו הייתה גשומה ומושלגת ועל כן התאחרה הזריעה, ולכן בארה"ב וקנדה גם בשנה זו חיסת האביב נזרעה ברובה לאחר פסח תשפ"ד, וממילא כל חיסה זו באיסור חדש של נכרי בחו"ל שלדעת השו"ע אסורה מדאורייתא.

והנה לאחר סבב בדיקות שעשינו במפעלים במרוקו, מתברר שיש נקודת חילוק נוספת, יש מפעלים שהם יבואנים של החיסה עצמה והם טחנת הקמח, ומייבאים כל חודש אונייה של חיסה. וכיון שזמן ההובלה עד מפעל הטחינה במרוקו זה 18 יום, יוצא שטכנית גם אונייה שנכנסה ב-29 ספטמבר, היא יצאה מקנדה ב-11 ספטמבר, שזה לאחר קציר ואסיף של התבואה החדשה [והנה הן אמת שבמחסנים שם יש במשך כל השנה סטוקים מהשנה הקודמת, כי הם שומרים לכל השנה את הקציר הזה כדי שיהיה להם לשווק חיסה אביבית כל השנה, אך עכ"ז החברות שם מחשבות את ריקון הסטוק הישן עד שמגיע הסטוק החדש, ולכן סיכוי גבוה שמשלוח זה הוא של החיסה החדשה]. וק"ו המשלוחים שהגיעו למרוקו ב-16 אוקטובר שעם סחורה זאת עובדים כעת במפעלים שם, שזה ודאי מסתבר מתבואה חדשה שנקצרה באוגוסט ויצאה משם ב-28 ספטמבר.

וזמן ההגעה לארץ הוא גם לא מרובה, ואתן דוגמא שעקבתי אחריה, סחורה שייצרו אותה ב-9 אוקטובר 2024 הגיעה כבר לארץ בפחות מחודש כלומר כבר הייתה במדפים ב-11 נובמבר למנינם. וטכנית וללא פיקוח סחורה זו בהחלט יתכן שייצרו אותה מתבואה חדשה שנכנסה כבר בסוף חודש ספטמבר.

על כן חשוב מאד להבטיח שכל משלוח של קוסקוס ופסטה המיוצר במרוקו חובה שהכשרות תכלול את הכיתוב 'ללא חשש חדש' להבטיח שהיה פיקוח ושהחיסה מתוצרת 'ישן'.

איסור 'חדש' בבירה משעורה אביבית תוצרת אירופה:

תעשיית המאלט משתמשת בשעורה אביבית, שהזריעה שלה נעשית באירופה בחודשים מרץ-אפריל, ובד"כ בתחילת אפריל. ולמרות שהשנה פסח יצא מאוחר לקראת סוף אפריל בכל אופן עקב הגשמים העזים, התאחרה בחלק מן המדינות הזריעה עד סוף אפריל ויותר כפי שכתבנו למעלה.

בפירסום לציבור (שמוציאים מידי שנה בניו של מעלת ידידינו נבדל"א הרב טוביה הוכוולד זצ"ל) סוכמו פרטי הזריעות כפי שהתקבלו מממשלות בגרמניה:

מדינות: צרפת, צ'כיה, סלובקיה ואוסטריה - הכל נזרע לפני פסח ואין חשש כלל.

מדינות: אנגליה וגרמניה - הרוב נזרע לפני פסח, ואפשר להתיר בזה למעשה.

מדינות: שבדיה פולין ופינלנד - הכל נזרע לאחר פסח וממילא זה איסור חדש בוודאי.

מדינת דנמרק - הרוב נזרע לאחר הפסח, וממילא זה אסור.

ראוי לציין, כי השעורה הזו נקצרת בחודש אוגוסט, אולם התהליך אשר יש בה עד שימוש לצרכן הוא כחודשיים ימים, שכולל הנבטה, הבשלה, ייצור ושיווק.

וממילא החשש יהיה בבירה שמקורה משעורה אביבית זו, בהתאם למקור השעורה שבכל חברה.

ירקות מאוסמים ומעשר שני:

כפי שכבר פירטנו בגליונות הקודמים, כל הירקות הטריים המצויים כעת מפרישים מהם מעשר עני. ואילו כל הפירות מפריש רק מעשר שני [כולל האתרוג, ורק לאחר טו בשבט האתרוג שיילקט פרישו ממנו מעשר עני, ושאר הפירות משיגיעו לשיעור של 'שליש'].

אולם זאת יש לזכור כי ישנם ירקות מאוסמים אשר נלקטו בשנה שעברה ומשווקים מהאיסוס בימים אלו, מירקות אלו צריך לעשר מעשר שני. להלן נסקור את חלקם:

בצל יבש לבן - בערך בתחילת שבט כבר יכול להופיע מקטיף חדש.

בצל יבש אדום - בערך מתחילת אדר.

בצל ראש [בצל טרי] - סוף חנוכה.

דלעת ודלורית - הגם שיש קטיף גדול מלפני ראש השנה, מכל מקום הקטיף המשיך אחר כך, ויש לשים לב לדבר.

שום - הטרי הירוק יופיע לקראת ראש חודש אדר.

תפוח אדמה - החל מאמצע כסלו יופיע החדש [החדש בעל קליפה דקה]. תפוח"א בייבי - כבר קיים עכשיו מקטיף חדש.

יש לזכור שבכל ספק יש להפריש את הירק על תנאי, אם צריך מעשר שני ואם צריך מעשר עני.

בברכת התורה

שניאור ז. רווח

ראש ישיבת 'מאור התלמוד'
וחבר מועצת גדולי התורה*

זאת חנוכת המזבח

מובא בספרים, כי בפסוק "בזאת יכופר עוון יעקב" (ישעיה כו, ט) נרמז "זאת חנוכה" - היום השמיני של חנוכה. הוי אומר: גמר הכפרה של יום הכיפורים הוא ב"זאת חנוכה".

ומצינו יסוד לדברים בדברי הגר"א, שכתב שההלל של שמונת ימי החנוכה הוא השלמה לשמונה ימים בשנה שהיו צריכים לומר בהם הלל ולא אומרים, והם ששה ימים אחרונים של פסח [שבהם לא גומרים את ההלל], ראש השנה ויום הכפורים. לפי חשבון זה יוצא, שששת הימים הראשונים של חנוכה הינם השלמת ההלל של פסח, היום השביעי הוא כנגד ההלל של ראש השנה, וההלל הנאמר ביום השמיני - "זאת חנוכה" - הוא השלמת ההלל של יוה"כ. כי בעצם אף ביום הכיפורים היתה נצרכת אמירת הלל, רק לא שייך לאומרו כי "ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו", ומשלימים אמירתו בחנוכה.

נמצא, אפוא, שגמר עבודת ה"הלל" של יום הכיפורים נשלמת באמירת ההלל של חנוכה, וממילא ב"זאת חנוכה" שהוא גמר עבודת ההלל וההודאה של חנוכה, נשלמת בבחינת מה גם כפרת היום.

אחר שלמדנו דבר נפלא זה מדברי אדוננו הגר"א, שומה עלינו להבין מדוע דוקא ההלל של חנוכה הוא השלמת ההלל של יום כיפור.

והנה ימי החנוכה נקבעו ל"ימי הלל והודאה". פירושו של דבר, שהימים הללו נועדו כדי להפכנו ליהודים המודים ומהללים לקב"ה לא רק על פרטים מסוימים אלא "אסירי תודה" על טובותיו עמנו בגשמיות וברוחניות, ומרגישים מכח זה בגודל החובה להשיב לו על כל הטובות בעסק תורתו, בעבודתו ובקיום מצוותיו. ביאור הענין נראה כך: מצינו שפסח הוא זמן יציאת מצרים, בו חי האדם את הרגשת היציאה מעבדות לחירות שהיתה בשעת יציאת מצרים ונעשה כאחד מיוצאי מצרים, וחייב זכירת יציאת מצרים המוטל עליו במשך כל השנה עניינו זכירת אותן הרגשות שחש בפסח.

ועלינו לברר במה נתייחדו ימי החנוכה שדווקא הם הימים המיוחדים להלל והודאה בעצמותם.

כדי שאדם יתן לחבירו הודאה מושלמת ויהיה בבחינת "אסיר תודה", נדרשים שני תנאים: ראשית, שהטובות הניתנות יהיו בהיקף מושלם. אדם המקבל חפץ אחד יודה עליו, אבל עדיין הוא קשור גם לאחרים הנותנים לו. אבל אם יקבל מהנותן הכל בכל מכל כל, ולא יהיה לו שום דבר שאינו מהנותן, יהיה כל כולו "אסיר תודה" אליו.

ותנאי נוסף להודאה הוא, שיכיר בכך שהוא אכן "מקבל", ומה שניתן לו אינו מגיע לו מן הדין.

א. נמסר לנו ע"י תלמידו עורך כתביו רבי צבי יוסף שक्टर שליט"א. זכות זיכוי הרבים תעמוד לו ולמשפחתו ברו"ג, אמן כ"ר.

כי אדם מטבעו סבור תמיד שהכל מגיע לו, ואינו מכיר בגודל נתינת הקב"ה. הדבר ניכר במה שהאריכו בספרים הקדושים באריכות רבה בענין שלא יהא אדם מהרהר אחר מידותיו של הקב"ה בשעת צער או כשבאות עליו צרות רח"ל. ואילו שלא יהרהר אדם על מידותיו של הקב"ה בשעה שטוב לו, שמא לא מגיעה לו טובה זו, על ענין זה לא מצינו אריכות כלשהי בספרים, כי כנראה שבעיות מסוג זה אינן כה מצויות ונפוצות...

כי בשעה שאדם שרוי בטובה, ברור לו שכך ראוי וצריך להיות, שהרי הכל מגיע לו... ואם חושב אדם שסכום גדול שקיבל ממישהו הוא פירעון חוב ודאי לא יודה לו על כך.

רק אדם אשר התקיימו בו שני התנאים הנ"ל: הנתינה אליו היתה מקיפה וכוללת, והוא יודע ומכיר את ההטבה והחסד המונח בה - נעשה כולו "אסיר תודה" והוא האדם המודה בעצמותו.

בחנוכה התקיימו שני תנאים אלו. כי עיקר נס פך השמן בחנוכה היה לגלות שלא רק שבכוחו של הקב"ה לעשות לפעמים נסים ולשנות את סדרי הטבע, אלא "הוא אמר ויהי הוא ציוה ויעמוד" - כל הגבולות הטבעיים לחפצי העוה"ז הנראים לעינינו אינם אלא רצון ה'. שמן דולק אך ורק בתנאים, באופנים ובמגבלות שהקב"ה רוצה שידלק ונותן בו את כח הבעירה, וכדי ששמן ידלק שמונה ימים לא נצרך ייצור של שמן מיוחד, אלא שאם כך הוא רצון ה' - ידלק אותו שמן שנראה לנו מספיק ליום אחד שמונה ימים.

בימי החנוכה מגיע האדם להכרה זו שכל המציאות הטבעית הנמצאת סביבו, כולל עצם הווייתו וחיותו, אינה קיימת אצלו אלא ברצון ה' הממציא ומקיים הכל - "אשירה לה' בחיי אומרה לאלקי בעודי", וממילא הנו מרגיש מחויב בהודאה בלי גבול ובלי סוף.

בחנוכה התקיים גם התנאי השני - ידיעה ברורה שכל הניתן לנו הנו בבחינת מתנת חנינם שאין לנו כל זכות עליה, שהרי בחנוכה חזרה העבודה ונעשו עבדי ה', אחר שקודם לכן "התרשלו בעבודה". והרי "אין קנין לעבד בלא רבו" - אין לעבד רשות עצמאית, והוא מבין שאכן לא מגיע לו כלום כי הוא שייך לאדונו ועובד עבודו.

נמצא, אפוא, שבחנוכה התקיימו שני התנאים: מצד אחד אדם מכיר בעובדה שהוא מקבל מהקב"ה הכל בכל מכל כל, ומאידך גיסא הוא חש כעבד שיודע שלא מגיע לו כלום ממה שקיבל, וזו שלימות ההודאה. על כן נקבעו ימי החנוכה ל"ימי הלל והודאה", כי בימים אלו אדם אינו מודה רק על פרטים מסוימים, אלא בעצמותו הוא "אסיר תודה" לקב"ה וכל חובתו היא להודות ולהלל ולחוש "מה אשיב לך והכל שלך".

אם אכן נגיע בחנוכה להרגשת חיוב הודאה, הצעד היחיד שניתן לצעוד בו קדימה מהחנוכה אחרי ההלל וההודאה, הוא להרגיש שעסק ההודאה לקב"ה מחייב עסק של תורה בשלמותה שהיא ה"מפואר שבשבחות" (כמש"כ החסיד יעב"ץ בפירושו למס' אבות פ"ג מ"ז), כי רק על ידה יש לאדם אפשרות להכיר ולשבח את הקב"ה נותן התורה.

ומעתה מבואר היטב מדוע "בזאת יכופר עוון יעקב" - ההלל של "זאת חנוכה" הוא השלמת ההלל של יוה"כ - כי בו מגיע האדם לדרגת הודאה על הכל בכל מכל כל מה שנגזר עליו בר"ה ויוה"כ, כי ביום זה הוא תופס שהכל נתינה אחת גדולה מאת הקב"ה, וזוהי שיא ההתקשרות אל הקב"ה והכרתו השלימה.

יעזרנו ה' שאכן ימי החנוכה יצמיחו בנו את ההודאה האמיתית המתבטאת בעסק התורה, והכרת השי"ת וטובו בארץ החיים.

דינים ומנהגים – חנוכה^א

מאי חנוכה

א. בכ"ה בכסלו מתחילין שמונת ימי חנוכה ואסורים בהספד ותענית. אבל מותרים בעשיית מלאכה, ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות, ויש מי שאומר שאין להקל להם (מרן בשו"ע סימן ער"ת ס"א). והדלקת הנרות מצוה מד"ס כקריאת המגילה (רמב"ם פ"ג מה' חנוכה ה"ג).

ומ"ש דאסורים הספד ותענית, לקמן (שו"ע סי' תרפ"ו ס"א) מבואר, דמותר להתענות לפנייהם ולאחריהם, וברמב"ם (פי"א מה' אבל) כ' דה"ה דמותר לספור לפנייהם ולאחרייהם (ב"י שם וכה"ח שם אות ב.), ויש מהאחרונים שהחמירו בתענית לפני חנוכה (ב"ח והובא בכנה"ג, וכ"ד הפר"ח ועוד כה"ח שם אות ג' וע"ש).

וכ' המשנה ברורה דאבילות לכו"ע נוהגת בחנוכה. ואונן פטור מנר חנוכה, וכ' בא"ר דאשתו תדליק, ונחלקו הפוסקים אם יענה אמן (עיין יו"ד סי' שמ"א). ואם אין אשתו עמו והוא לבד בבית, הבן א"ח כ' דידליק בלי ברכה, ואם אפשר בשליח עדיף ונכון, והנתיבי עם ז"ל כ' דהבן א"ח לא פירש אם השליח יברך או לאו, וכ' ונראה דאם יש לו אשה אזי השליח מברך שהיא בת חיובא, ואם אין לו אשה בודאי דלא יברך דלא עדיף מגברא דאתי מחמתיה, וזה פשוט ע"כ (ועיין כה"ח שם אות כ').

ולענין לגזור תענית ציבור בערב חנוכה נחלקו האחרונים (וכמ"ש בכה"ח שם אות ד'), וכן נחלקו במי שרוצה להתענות ערב חנוכה תמורת ערב ר"ח טבת, די"א דיקדים ליום כ"ג בכסלו, וכמ"ש הברכ"י (סימן תר"ע אות ג') בשם תשובת מהר"י זיין ז"ל, וגם דבלא"ה הוא מוקדם (ועיין עוד שם באות ו' ד' בכה"ח).

שלא לעשות מלאכה בעת הדלקת נ"ח

ב. מ"ש מרן דהנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקות, הנה הטור כתב דיש מקומות שנוהגות איסור בכל היום, ואין להקל להם, והב"י כ' דאינו מוכרח (ד"ל דכיון שאין בו צד סרך איסור לית לן ביה), וכ"כ המשנה ברורה (אות ה') בשם השלטי גבורים ושכן הסכים החכם צבי, דיש למחות בידי הנוהגים איסור מלאכה כל היום משום דבטלה מביאה לידי שעמום. ועיין בכה"ח (אות ח' שם) שכתב כן גם בשם הפר"ח, וכ' שם די"ח ע"ז והאריך והסיק דאי"א לבטלן ממנהגן דכמה בטלני איכא בשוקא, שי"ג (אות א'), ועיין בנתיבי עם (שם) שג"כ העלה כן. וכתב הכה"ח בשם המועד לכל חי (סי' כ"ז) שטוב להזהיר לנשים שלא יכבסו ביום א' ואחרון דחנוכה וכ"ש בר"ח וכן שלא לעשות מעשה מחט ושאר מלאכות כיוצ"ב, וכ"כ הבן א"ח (פ' וישב אות כ"א) שטוב להיזהר בזה, ולנשים שזו פרנסתן אין להחמיר. וסיים הכה"ח שם דכ"ז לנשים אבל לאנשים אין שייכות בזה. (ב"ח סי"ז ופר"ח).

א. מתוך גלינות 'תהילות ירושלים' שכתב מו"ר הגאון הראש"ל שליט"א לפני שנים רבות, בתוספת מקורות וצינונים.

וכן ראיתי להרב ברית כהונה ז"ל (עמוד ס' אות י"א) שכ' דכן המנהג בג'רבה שלא עשות מלאכה ביום א' וח' דחנוכה, ובסו"ד כתב ונראה דגם לנוהגים כן מותר לעשות צרכי הבית כמו כבוס וכיוצ"ב שאינו לשם מלאכה ואין להחמיר בו עכ"ל (וצ"ע דלא הזכיר דברי המל"ח והבן א"ח שממנו נר' היפך מזה). והמנהג הנפוץ בימינו כיום שנמנעים רק בשעת הדלקת הנרות.

ג. אין הולכים לבית הקברות ביום יארצייט בחנוכה, וילכו קודם חנוכה, ומותר להשתטח על קברות הצדיקים גם בתוך ימי חנוכה (בן א"ח פ' וישב אות כ"ב, כה"ח אות כ"ג).

הדלקת נרות חנוכה

ד. צריך ליזהר מאד בהדלקת נר חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק (מרוך בשו"ע, תרע"א ס"א). ובגמ' שבת (כ"ג ע"ב) אמרו הרגיל בנר הווין ליה בנימין ת"ח, ופירש"י דכתיב נר מצוה ותורה אור, ע"י נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה.

ה. בלילה הראשון מדליק נר אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך א' בכל לילה עד לילה האחרון שבו יהיו שמונה, ואפילו אם יהיו בני הבית רבים לא ידליקו יותר (מרוך תרע"א ס"ב). [זוה כפי' התוס' בשבת כ"א ע"ב במהדרין מן המהדרין וכ"כ הטור, והרמ"א שם הביא את ד' הרמב"ם, והט"ו סק"א כ' דזה חידוש שהספרדים נוהגים בזה כהתוס', והאשכנזים כהרמב"ם, וכבר השיגו עליו דהרמב"ם עצמו כתב שמנהגנו כהנ"ל בפ"ד דחנוכה, ועיין כה"ח אות ו'].

שיעור ההדלקה

ו. צריך ליתן שמן שיעור שידלק חצי שעה, ואם נתן בה יותר יכול לכבותה אחר זה הזמן, וכן יכול להשתמש לאורה לאחר הזמן הזה (מדברי מרוך בשו"ע ס' תרע"ב ס"ב). [והמ"א סק"ב דייק מדברי מרוך שם, דאם הדליק אחר שקיעת החמה א"צ לתת שמן כ"כ, וכ"כ הפר"ח, אלא שכתב דבוה"ז דההיכר הוא לבני הבית לעולם בעינין השיעור הידוע, ואעפ"י שיש מקילין גם בזה"ז העלו האחרונים דהעיקר כהפר"ח, וכ"כ הא"א שכן המנהג].

ואפילו בדיעבד שעבר והדליק כשהיה שמן פחות מהשיעור. יכבנה ויתן שמן הראוי ויחזור וידליק בלי ברכה. (ח"א כלל קנ"ד אות כ"א) דהדלקה עושה מצוה (כמ"ש בס' תרע"ה ס"ב). ואפי' אם הדליק מאוחר (אחר שכלתה רגל מן השוק) ג"כ בעינין כשיעור חצי שעה. (א"א ומשנה ברורה אות ה', כה"ח ס' תרע"ב אות ט"ו).

ומי שאין לו שמן שיעור חצי שעה ידליק בלי ברכה (א"א אות ו', וביאורו). ומיהו אם יש לו שיעור לנר אחד שהוא מעיקר הדין, יברך (כה"ח שם אות ט"ב, וס' תרע"א אות ו').

ומ"ש מרוך דאחר חצי שעה יכול ליהנות לאורה, הרש"ל מחמיר בזה, וכ' דיכול לכבותה, אבל אין להקל ליהנות ממנה בעודה דלוקה, והב"ח מחמיר אפי' לכבות (והביאם המ"א סק"ד). גם הפר"ח החמיר כהב"ח, וכד' השו"ג. והא"ר (אות ב') כ' דטוב שיתנה בפירוש שאינו מקצה אלא כשיעור מצוה, ואז יכול לכבותה אחר חצי שעה (כה"ח אות כ"א).

בערב שבת שמדליקים מבעו"י צריך לתת שמן שיעור שידליק חצי שעה אחר צאת הכוכבים (א"א אות ב' מאמ"ד אות ב', מהה"ש סק"ב ח"א שם), ואם אין לו שמן, עכ"פ יתן שמן כהנ"ל בנר הנוסף שעליו מברך (כה"ח ס' תרע"ט אות ו').

ז. ומי שאין לו שמן הרבה, יתן באחד כשיעור והנותר יחלק בשאר הנרות של ההידור (מ"א ס' תרע"א סק"א, וא"ר וי"א ח"א, ומ"ב אות ו'). ואם אין לו שמן לכל ח' ימי חנוכה אלא כשיעור לילה א'. לא יחלק אותו לח' ימים בשביל פרסום הנס, אלא ידליק לילה א' כראוי (שדה הארץ ח"ג ס' ל"ד ול"ה, כה"ח ס' תרע"א אות ח'). ואם היה לו שמן לנר אחד בלבד ואחר שברך והדליק הזדמן לו עוד שמן

לנרות ההידור, אין לברך פעם אחרת (פרי הארץ ח"ג סי' מ"ב, ברכ"י אות ג', שע"ת אות ב' כה"ח אות י"א שם).
ח. אם אינו יכול להשיג שמן זית בשביל כל הנרות של ההידור, טוב שידליק בשעוה כדי להיות מהדרין מן המהדרין ממה שידליק בשמן זית נר אחד בכל לילה (ח"א כלל קנ"ד אות כ"ד, כה"ח תרע"א אות כ'). [ונראה דה"ה בשאר נרות נמי דדינא הכי].

שמנים ופתילות לחנוכה

ט. כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, ואע"פ שאין נמשכים אחר הפתילה. ואין האור נתלה יפה באותם הפתילות (מרוך סי' תרע"ג ס"א). וכ' הרמ"א (בהג"ה שם) ומיהו שמן זית מצוה מן המובחר (מרדכי וכל בו מהרי"ל), ואם אין שמן זית מצוה בשמנים שאורן זך ונקי, ונוהגים במדינות אלו להדליק בנר שעוה כי אורן צלול כמו שמן. ומי שלא השיגה ידו לקנות שמן זית לכל הנרות, ידליק בליל א' ובכל הלילות הנרות הנוספים בשמן זית, ושאר הנרות בשאר השמנים (שבז"י ח"א סימן ל"א, י"א בהגב"י, כה"ח אות י"ד). ומצוה מן המובחר ליקח פתילה מצמר גפן או חוטי פשתן (ח"א, קיצור שו"ש סי' קל"ט אות ד'. מ"ב אות ב', כה"ח אות ד').

י. אין להדליק קצת נרות משעוה וקצתם משמן כי יאמרו שני אנשים הדליקו ואין כאן הידור (תשו' שע"א סי' ט"ט). והברכ"י פקפק בזה, ומ"מ לכתחילה טוב ליוהר בזה משום נוי מצוה (כה"ח אות כ"א ע"ש).

הדלקה עושה מצוה

יא. הדלקה עושה מצוה, לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה, ואפילו כבתה בע"ש קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעו"י אינו זקוק לה (מרוך סי' תרע"ג ס"ב), דמיד שהדליק תיכף קיים המצוה שלא תיקנו זכר לנס אלא להדליק (לבוש ס"א, כה"ח שם אות ב"ן), וה"ה אם בא לתקנה אחר ההדלקה וכיבה אותה בשוגג אינו זקוק לה (מרוך שם).

ולא יסלק ידו מהנר (אחר הברכה) עד שידליק רוב הפתילה, דהדלקה עושה מצוה (מהרי"י ברובא סי' ט"ל, כה"ח אות ג"ן).

ומ"ש כבתה אינו זקוק לה, היינו דוקא שהדליקה במקום שיכולה לעמוד, אבל אם הדליקה בפני רוח הואיל ואינה יכולה לעמוד בפני הרוח הרי הוא כמו שלא נתן שמן כשיעור ויחזור וידליק (שה"ג על הרי"ף פ' במה מדליקין, ב"ח סי' תער"ב), והפר"ח כ' דיברך על ההדלקה השניה, ומיהו הכנה"ג כ' דלא יברך וכן עיקר דסב"ל (כה"ח אות ד"ן).

יב. ומיהו אם כבתה במזיד פשיטא דיחזור להדליק, ומיהו גם בזה לא יברך (א"א אות י"ב). וכן אם רואה שהאור לא נאחו בפתילה אינו יוצא בהדלקה זו, ויחזור להדליק (מ"ב שם, וכה"ח אות ה"ן). ובכל גוונא אם רוצה לזכות במצוה שלימה יחזור להדליק גם כשאינו מחוייב (ולא יברך) (ב"ח, א"ר, ח"א, כה"ח אות ב"ן).

וכ"ש בכבתה בע"ש מבעו"י דאע"ג דיצא יד"ח משום שזהו זמן הדלקתה וכבר קיים המצוה בהדלקה, מ"מ אם יש שהות ביום, ודאי דנכון להחמיר ולהדליק שנית בלא ברכה, לד' הרש"ל והט"ז חייב מדינא לחזור ולהדליק בכה"ג. ואם כבר קיבל שבת יאמר לחבירו להדליק (כה"ח אות ז"ן).

יג. אם הדליקה למעלה מעשרים אמה דלא יצא, אם לקחה כשהיא דלוקה והניחה למטה מעשרים אמה לא יצא דהדלקה עושה מצוה (ב"י בשם תוספות) (הרמ"א בהג"ה לסי' תרע"א ס"ו). וצריך לכבותה ולחזור להדליקה אחר שניחנה במקום הראוי, ודעת הפר"ח שצריך לחזור ולברך, וכ' הכה"ח (אות ג"ן) דהיינו דוקא כשהסיח דעתו מהדלקה ראשונה, אבל אם מיד שהדליק נודע לו קודם שהסיח דעתו שהדליק באופן פסול א"צ לחזור ולברך, וע"ש. [וצ"ע ממ"ש הכה"ח גופי' (בסי' תער"ג אות ד"ן)]

יב

בהניחה במקום שיש בו רוח ואינה יכולה לעמוד בו דחייב להדליק שנית, וד' הפר"ח דיברך שנית והכנה"ג חולק וס"ל דלא יברך וכן מסקנת הכה"ח שם דקי"ל סב"ל, ולכאורה זה אותו ענין, וכאן נראה שמסכים להפר"ח שיחזור לברך. וצ"ע לדינא.

מקום הנחתה

יד. נר חנוכה מניחו על הפתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ, אם הבית פתוח לרה"ר מניחו על פתחו, ואם יש חצר לפני הבית מניחו על פתח החצר [מרן סי' תרע"א ס"ה, והוא ברייתא בשבת כ"א, ופירש"י שם משום פירסומי ניסא, ודברי מרן כאן הם כשיטת התוס' שם, אבל לרש"י מניחו על פתח הבית הסמוך לחצר, וכן הוא דעת הר"ן].

ואם היה דר בעלייה שאין לו פתח פתוח לרה"ר, מניחו בחלון הסמוך לרה"ר (שם). וכ' בב"י דהכא מיירי כשהעלייה פתוחה לבית דהשתא אם יניח על פתח הבית או פתח החדר לא מינכרא מילתא דמשום עלייה הוא, ולפיכך מניחה בחלון הסמוך לרה"ר.

וע"כ בית קרקע שפתחו פתוח לרה"ר, יניח נר חנוכה בפתח הבית, ואם יש חצר לפני הבית יניח פתח החצר הסמוך לרה"ר, ויניחנו בטפח הסמוך לפתח משמאל כדי שתהיה מזווה מימין ונר חנוכה משמאל, כמ"ש מרן סי' תרע"א סעיף ז' [והטעם שיהיה ניכר שבעה"ב הניחו שם, כמ"ש רש"י בשבת כ"ב]. ואין חילוק בזה בין פתח הבית לפתח החצר (רש"י שם, כה"ח אות ב'ו).

[ובשאלות דרב אחאי ז"ל כ', מזווה מימין ונר חנוכה משמאל ובעה"ב בטלית מצויצת עובר ביניהם לקיים החוט המשולש לא במהרה ינתק. פי' חוט הציצית שעובר ביניהם. ת' מהרי"ל סי' מ' וא"ר, כה"ח אות ח"ן]. ואם אין שם מזווה יניחו בצד ימין (מרן שם).

ואולם רוב הבתים היום, הם בתי קומות משותפים והכניסה הראשית של החצר והבית משותפים והכניסה הראשית של החצר והבית משותפים לכולם, ולכל אחד כניסה נפרדת כשהפתח פתוח לחדר המדרגות הפנימי כידוע. ויש לזה הדין שכתב מרן ז"ל ואם היה דר בעליה וכו', מניחו בחלון הפתוח לרה"ר וכנ"ל, וה"נ יש להניחו בחלון הפתוח לרה"ר, או במרפסת הפתוחה לרה"ר לפני חלונות הזכוכית של המרפסת או בתוך תיבות הזכוכית המיוחדות לזה (וכמו שנהגו רבים בומינא), ומיהו אם החלון גבוה מקרקע רה"ר יותר מעשרים אמה, שאז אין היכר לבני רשות הרבים, טוב יותר להניח את נרות החנוכה בפתח ביתו כהנ"ל (ח"א כלל קנ"ד אות ט"ו, כה"ח אות ט"ל, וכן פירש הכה"ח באות מ"ח כדברי הפרי חדש וכיע"ש).

טו. בבית הכנסת מניחו בכותל דרום (מרן תרע"א ס"ז), זכר למנורה שהיתה בדרום (טור), ומסדרן ממזרח למערב. (הרמ"א בהגה' שם). והב"י כ' בשם תה"ד דיש מקומות שמסדרים בין מזרח למערב, ויש מקומות שמסדרים בין צפון לדרום, ובסוף כ' הב"י שם דהמנהג פשוט לקובעם בדרום ונמצאו מסודרים בין מזרח למערב, וכ' הד"מ שם אות ז' שכן המנהג בגלילותינו. והמג"א כ' דהנהגים לסדרם בין צפון לדרום יש להם ע"מ לסמוך ואין לשנות מנהגם, ועיין בכה"ח (סוף אות ס') שכתב, דמנהג הספרדים המדליק בבית הכנסת עומד כנגד המנורה ופניו לדרום, ומדליק דרך ימין ממזרח למערב.

טז. מניחו למעלה משלושה טפחים, ומצוה להניחו למטה מעשרה טפחים, ואם הניחו למעלה מי"ט יצא (מרן סימן תרע"א ס"ו). וכתב הב"י הטעם, דכל למטה משלשה כמונח בארץ דמי ואין פרסומי ניסא, ובדיעבד אם הדליק למטה מג"ט יצא (פר"ח, א"א, מ"ב, כה"ח אות ו'). [והשע"ת (אות ח') והכה"ח (אות מ"ו) כ' דמדברי האר"י ז"ל נראה דהטוב הוא למעלה משלשה, ודקדק כן מהשומר אמונים שהובא במחבר"ר אות ג' ושע"ת שם דכתבו דהעושה כהטור יש לו על מה לסמוך, ולא כתב שיש בזה מצוה

יותר, וע"ש]. ומשמע דגם בבית הכנסת מצוה בפחות מעשרה טפחים, ומ"מ המנהג שבביכ"ב מניחים במקום גבוה (א"א תרע"ה אות מ"ט) [וכן ראיתי נוהגים למעשה בבתי כנסיות בימינו].

זמן ההדלקה

יז. אין מדליקין נר חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם סוף שקיעת החמה, לא מאחרים ולא מקדימים. (מרו"ן סי' תער"ב ס"א). והיינו צאת הכוכבים וכמ"ש בסימן תקס"ב (ב"ח, שכנה"ג בהגה"ט אות א', מ"א סק"א, א"ר אות א', מאמר ר אות א', ח"א כלל קנ"ד אות י"ח, דה"ח אות א', בן איש חי פ' וישב אות ד'). ואין להדליק בבין השמשות (א"א ותו' חיים על ח"א שם), ואם הוא מסופק אם כבר הגיע צה"כ מוטב למהר קצת מלאחר (ח"א שם כה"ח אות ב'). והאחרונים דנו אם להקדים ערבית דתדיר קודם, או להקדים את ההדלקה מחשש שיעבור זמן ההדלקה דמדינא דגמרא הוא רק כחצי שעה, ועיין בכה"ח ח (אות ה') שסיכם שהכל לפי הענין שאם יש חשש שיעבור זמנה אם יתפלל קודם תפלת ערבית ידליק קודם, ואם לאו יתפלל קודם דתדיר קודם, ובפרט בזה"ז שמדליקין בפנים ואין היכר לרה"ר כמ"ש בסימן הקודם, וא"כ אפילו נתעכב איזה זמן מעט נראה דאין קפידה כ"כ ודו"ק עכ"ל.

וע"כ הטוב ביותר שיקבעו זמן לתפילת ערבית בימי חנוכה מיד עם שקיעת החמה ותיכף אחר התפילה ימהרו לביתם להדליק את נרות החנוכה. והיהו זריזים להכין את השמן והנרות לפני התפילה כדי שלא יתעכבו בעת ההדלקה, והש"ץ ידליק בביכ"ב מבעוד יום (וכמ"ש בכה"ח אות ד', דכ"ן דאי אפשר דמי כע"ש לכל אדם, ב"ח ושכנה"ג), ושמעתי שכן מורה ובא מרו"ן הראש"ל נרו"ו [ויהירו לצבור שיחזרו לקרוא ק"ש אחר צאת הכוכבים].

יח. בע"ש מדליקין נר חנוכה תחילה ואח"כ נר שבת (מרו"ן בסי' תרע"ט ס"א), וכן העלה הברכ"י דכן עיקר ושכן הסכים הרדב"ז בתשובה, והאריך בזה, וכ' דיש גם טעם על דרך האמת להקדים נר חנוכה ואח"כ של שבת דמעלין בקדש, וכן ראוי לנהוג עכ"ל ועיין בכה"ח שהאריך בזה עוד (שם אות א'). ומ"מ לא ידליק רק אחר פלג המנחה, (שהוא שעה ורבע קודם הלילה), וכ' הפר"ח דאם הדליק לפני פלג המנחה לא קיים מצות חנוכה והווי ברכותיו לבטלה. וכ' דה"ח (אות א') דאם הדליק קודם פלג המנחה צריך לכבותה ולהדליקה קודם ביה"ש ולברך עליהם. (כה"ח אות ה' שם) [והטעם פשוט דמפלג המנחה ולמעלה הוי זמנה בשעת הדחק וכמ"ש מרו"ן (בסי' תער"ב ס"א) ובע"ש כיון דאי אפשר להדליק אח"כ אין לך שעת הדחק יותר מזה, משא"כ לפני פלג המנחה דלאו זמנה הוא כלל. אלא דמ"ש הכה"ח בשם דה"ח דיחזור לברך צ"ע ועיין כה"ח בסי' תער"ב אות י"ב, ומ"ש לעיל אות י"ג שו"ע].

יט. גם בערב שבת יתפלל מנחה תחילה ואח"כ ידליק, שלא יהיה כתרתי דסתר, א"א (אות יוד'), וכ"כ הברכ"י (סי' תרע"ט אות ב') בשם מהר"ש אבוהב (בתשו' כ"י) דנר חנוכה הוא זכר לנס שנעשה במנורה הנדלקת אחר התמיד של בין הערביים, וע"כ יש להקדים מנחה שהיא נגד תמיד של בין הערביים, והובא בשע"ת וכ"כ המל"ח ובן א"ח (וישב אות כ'). ובקיצור של"ה כ' דאין לבטל משום זה תפילה בציבור, אלא אם לא אפשר ידליק קודם תפילת מנחה (תרע"א אות ע"ט).

כ. במוצאי שבת מדליקין נר חנוכה בביכ"ב קודם הבדלה (מרו"ן סי' תרפ"א ס"ב), ועיין בכה"ח (שם אות ד') שהביא דיש חולקים ונהרא נהרא ופשטיה וכמ"ש הברכ"י, ובסוף כ' דמנהג ירושלים להקדים בביתו את ההבדלה וכ"כ הבן א"ח (פ' וילך אות כ"א) שזו הדרך הנכונה ביותר.

כא. ומדליקין בבית הכנסת משום פרסומי ניסא (מרו"ן סי' תרע"א ס"ז). [והב"י כ' דנראה דתיקנו מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש בביכ"ב וכ"כ הכל בו, עו"כ טעם אחר כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפנייהם שיש בזה קידוש שמו יתברך שמברכים

אותו במקהלות, גם הריב"ש כ' שהוא מנהג ותיקין ומשום פרסומי ניסא כיון שאין יכולים עתה להדליק מפתח הבית וכו' כיע"ש.

והבה"ט והשע"ת (אות י') כ' בשם החכם צבי (סי' פ"ח) שתמה על מרן המחבר שבהלכות ר"ח פסק כהרמב"ם דאין מברכים על הלל דר"ח שהוא רק ממנהג, וכתב שכן המנהג בא"י וסביבותיה, וכאן פסק כאן לברך על מנהג הדלקת נ"ח בביכ"נ. ובתשובה הארכתי בזה בע"ה, והעולה הוא, דמרן ס"ל דהמנהג הוא להדליק ולברך בבית הכנסת שע"י הברכה במקהלות יש קידוש שמו יתברך, וכמ"ש בכל בו, וע"כ גם במקום שמדליקים על פתח הבית מבחוץ שיש פרסום הנס מ"מ נהגו להדליק בביהכ"נ דיש בזה ענין מיוחד לברך ה' במקהלות, ודלא כמשמעות הריב"ש דרק משום שא"א להדליק בחוץ תיקנו להדליק בביכ"נ משום פרסומי ניסא, שע"כ לדעתו מברכים ע"ז רק מכח אותו הטעם שמברכים על הלל בר"ח, שלפי הכל בו אינו כן, דהמנהג הוא על עצם הברכה וכנגד המנהג לא אומרים אפי' סב"ל וכידוע, ואולי בזה מכוונים דברי מרן בשו"ע שכתב "ומדליקין ומברכין משום פרסומי ניסא", כלומר שבעצם הברכה יש פרסום הנס וכנ"ל.

ואפשר שזהו טעמו של המור וקציעה (שהובא בשע"ת או' י"ב ובביאור"ל ד"ה ויש נוהגין) אם אין עשרה בביכ"נ בשעת ההדלקה וא"י להמתין כגון בערב שבת, ידליקו בלי ברכה, ופליגא ע"ד הרמ"א (שם סק"י, וח"א כלל קנ"ד אות י"ז) דס"ל שיכול להדליק ולברך כיון שיש פרסומי ניסא כשבאים אח"כ לביכ"נ. והמשנה ברורה בביאור"ל שם כ' דהרוצה לברך יש לו על מי לסמוך, אך יעויין בכה"ח (אות ע"ח) שכ' דאין לסמוך ע"ז, דקי"ל סב"ל אפי' כנגד הרוב, וכפ' שם (באות ע"ב) וכ' שכ"כ גם המועד לכל חי (סי' כ"ז אות ל"ג). ולכאורה צ"ל טעמו דהמו"ק ז"ל בזה, דסו"ס יש פרסום הנס אח"כ כשבאים, ולפי מ"ש אתי שפיר דהתקנה והמנהג הוא שידליקו ויברכו במקהלות לקדש ש"ש ברבים, וע"כ כשאין עשרה בעת ההדלקה אין לברך דחסר עיקר התקנה והמנהג.

כב. ואין אדם יוצא בנרות של בית הכנסת, וצריך לחזור ולהדליק בביתו (ריב"ש סי' קי"א) הרמ"א בהגה' שם. ופשוט דאפילו בש"ץ עצמו שבירך והדליק בביהכ"נ צריך לחזור ולהדליק בביתו בברכה.

וכשחל א' דחנוכה בשבת, אין לברך שהחיינו בהדלקת הנרות חנוכה בביכ"נ משום שכל הקהל כבר בירכו שהחיינו בביתם, (בן א"ח פ' וישב אות י"א, כה"ח שם אות ע"ה).

כג. בשבת (כ"א ע"ב) אמרו מאי חנוכה וכו' דתניא בכ"ה בכסלו וכו' ונעשה נס והדליקו בו ח' ימים, לשנה אחרת קבעום ח' ימים טובים בהלל ובהודאה. וכ' הטור פירוש, לומר בהן הלל ועל הניסים בהודאה.

וכל ח' ימי חנוכה אומר על הניסים בברכת המזון ובתפלה, ואם לא אמר אין מחזירין אותו, ומיהו אם נזכר באותה ברכה כל זמן שלא הזכיר את השם, אפילו נזכר בין אתה להשם חוזר (מרן סי' תרפ"ב ס"א). וכ' הרמ"א (שם בהגה') י"א כששכח על הניסים בברהמ"ז, כשיגיע להרחמן יאמר הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימי מתתיהו וכו' (כל בו). וכ"ש אם שכח בתפלה דיש לאומרו קודם יהיו לרצון (א"ר אות ב' וכן משמע בט"ז סק"ג וכ"כ המאמ"ר אות ג' ומ"ב אות ד', כה"ח אות י"ב).

ואם נזכר אחר שסיים הברכה (או אפילו רק שאמר השם) לא יאמר על הנסים קודם שיתחיל הברכה שאחריה, דרק בדברים שמחזירים אותו, הוא דאמרו כן, משא"כ בעל הנסים וכיו"ב שאין מחזירים אותו (פ"ח, כה"ח אות יו"ד).

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

דיני מעשר עני – ח"ב

מתוך ספר קצירת השדה [מהד"ח כרך ב' פ"ט, עת"ל בקרוב א"ה]

יז. פירות דמאי^א [שהם פירות שנקנו מעם הארץ, שתקנו חכמים שיפריש הקונה אפילו בזמן שרוב עמי הארץ מעשרים, מפני שחששו שמא לא הפריש מעשרותיו, ואף אם יאמר המוכר שהפריש

נחשדו ע"ה על מעשר עני של דמאי, כיוון דממונא הוא אפרושי מפריש, ורבנן סברי כיון דטריחא ליה מילתא לא מפריש. עכ"ל הגמ'. וא"כ נראה מהגמרא שר"א סבר כיוון דממונא הוא ואין בו איסור אכילה, לכן להפריש הוא מפריש, רק שליתן לעניים הוא לא נותן כיון שאינו חושש לגזל עניים. ורבנן ס"ל כיון דטריחא ליה מילתא לא מפריש, והיינו שלדעת רבנן הע"ה חשודין לא להפריש מ"ע, ולכן חובה לחזור ולהפריש. ולא רק משום חומרא, כמו שראינו לעיל שס"ל להראשונים בדעת הירושלמי, אלא שזהו חובה רק שאי"צ ליתן לעניים דהממע"ה.

ובגמ' שם לא מבואר מהי הטריחה הגדולה כ"כ, יאמר ברגע אחד ומעשר עני בדרומו ודי בזה (ועי' בגי' הגר"א בגמ' שם)? ושו"ר לרמן הגרשז"א צ"ל בשו"ת מנחת שלמה (סי' נג א) שהעיר כנ"ל, וכתב בשלמא אם צריך לפרש הסכום נוחא, משום דטריחא לה מילתא למדוד את הכרי, עיי"ש. ואמנם נראה דאפשר לפרש את הסוגיא במכות ביתר ביאור, עפ"י הסוגיא במסכת נדרים (פ"ד ע"ב) בעניין זה, וז"ל הגמ' שם: אמר ליה אביי דכו"ע ספיקו טובל, ור"א ורבנן בהא קמיפלגי, ר"א סבר לא נחשדו עמי הארץ על מעשר עני, כיוון דאילו מפקר נכסיה והוי עני, ושקל ליה הוא, לית ליה פסידא. ורבנן סברי נכסיה לא מפקר איניש דמירתת דלמא זכי בהו אינש אחרינא הלכך נחשדו. עכ"ל הגמ'. הרי לך שגם לפי הגמ' במסכת נדרים ס"ל לרבנן שע"ה נחשדו על מ"ע, וסיבת מחלוקתם היא שלר"א לא נחשדו כיוון שודאי מפריש ולא אכפ"ל מאחר שאין לו הפסד בכך, דאי בעי מפקיר נכסיה, ורבנן ס"ל שנחשדו ולא מפריש, מפני שהוא הפסד מרובה עבורם, ולהפקיר נכסיהם הם לא מפקירים שחוששים שמא אחר יזכה להם בזה. ואפשר לומר שזהו דברי הגמ' במס' מכות, ר"א סבר כיון שממונא הוא ממילא הוא מפריש, ולגזל עניים אינו חושש כיון שיכול להפקיר נכסיו, ורבנן ס"ל שטריחה יתרה היא להפקיר, שהרי צריך למצוא דוקא מאוהביו שאינו חושש מהם שיוכז בכסיו, ולכן

א. איתא במשנה במס' דמאי (פ"ד מ"א): רבי אליעזר אומר אין אדם צריך לקרות שם למעשר עני של דמאי. וחכמים אומרים קורא שם ואין צריך להפריש. ומבאר הירושלמי על המשנה שם, מה טעם דר"א, מכיוון שידוע שהוא בעוון מיתה מפריש. מה טעם דרבנן, בלא כך קורא שם ואינו צריך להפריש. והנה בפשיטות יש לבאר את דברי הירושלמי, שנחלקו רבנן עם ר"א האם טבול למ"ע הוא במיתה או בלאו, שר"א סובר שהוא במיתה, וע"כ ע"ה חושש לא להפריש כיוון שהוא במיתה, וממילא הלוקח ממנו אי"צ לקרות שם, ורבנן סברי שאינו אלא בלאו, וממילא חשוד שלא יפריש, ולכן הלוקח ממנו צריך לקרוא שם למ"ע, אלא שאינו צריך ליתן לעני, שהוא ספק, והמוציא מחבירו עליו הראיה. וכן מפרש הפני משה על המשנה שם. והנה לפי זה, דעת ר"א שלא נחשדו ע"ה על מ"ע ולכן צריך לקרוא שם, ודעת רבנן שהם חשודים, ולכן צריך לקרוא שם. ואמנם בפ"י הר"ש והרא"ש על המשנה שם ביאר שגם לרבנן ס"ל שהוא במיתה, וע"ה נזהר, אלא שלא אכפת לן אם נחמיר עליו רק לקרות שם שאין בכך טריחא (ועי' לקמן מש"כ על פי הר"ש). וכ"כ הר"ש סירילאו והמהר"א פולדא שם שאף לרבנן לא נחשדו ע"ה על מ"ע, אלא שאנו מחמירים עליו שיעשה כן כשאין כל טריחא והפסד. נמצינו למדים שכל אותם ראשונים ומפרשים בירושלמי הנ"ל ס"ל שגם לרבנן ע"ה לא נחשדו על מ"ע, אלא שלא איכפת לן לחוש להחמיר עליו רק לקרוא שם [ועי' מ"ש בהגה' עמודי ירושלים להג"מ ישראל איזנשטיין ז"ל, להוכיח מזה על הנידון אם טבול למ"ע בלאו או במיתה].

והנה מחלוקת זו שנתנה גם בבבלי בכמה מקומות, וז"ל בבבלי במס' מכות (ט"ז ע"ב): ר"א אומר אין צריך לקרות שם מעשר עני של דמאי, וחכ"א קורא את השם ואי"צ להפריש. מאי לאו בהא קמפלגי דמ"ס ודאי טובלו [היינו רבנן], ומ"ס ודאי אינו טובלו [היינו ר"א]. אמר ליה אביי, אי הכי אדמפלגי בספיקו ליפלגו בודאי, אלא דלכו"ע ודאי טובלו, והכא בהא קמפלגי, מ"ס לא

טז

לא האמינוהו, וכפי שהתבאר בפרק א' סע' ח], צריך הקונה לקבוע מקום ולקרוא שם למעשר עני, אבל לא צריך לתת את הפירות לעניים.

דהא לר"א הוי ודאי דמפריש ולא נחשדו וכו'. וגם קשה דכשנאמר דלא נחשדו למה נחמיר עליו בחנם לקרות שם, עכ"ל (וצ"ל שהוא הבין שלדעת התו"ט בר"ש כן היא המסקנא שרבנן מודים לר"א שלא נחשדו).

והנה בהמשך דברי התו"ט שם כתב וז"ל: ואף הרמב"ם בפירושו ובחירו בו פ"ט מהל' מעשר כתב סוברת חכמים שיקרא שם למעשר עני גזירה משום מעשר שני וכו', על כרחק ס"ל נמי דלא נחשדו לרבנן כמו הירושלמי והוסף טעם לשבח. ומקשה על זה התו"ט וצ"ע דלא פירש כש"ס דידן, וסוגיא זו נשנית עוד בפרק ואלו נדרים וכו', והראב"ד לא השיגו בזה וגם בעל כ"מ לא העיר בזה כלום. עכ"ד. הרי לך שלמד בהר"מ שס"ל שע"ה לא נחשדו ולכן הוסיף טעם אחר. ומשו"ז הוקשה לו.

והנה כבר הקשה המהר"י קורקוס על הר"מ שם קושיא זו, ותירץ שלא חששו בתננת דמאי אלא היכא שהוא בעוון מיתה, אבל היכא שאינו אלא בעוון לאו לא חששו וסמכו ארוב עמי הארץ שמעשרין, וממילא היה צריך גם לרבנן לפטור אותו לגמרי מקריאת שם, וזהו שכתב הר"מ טעם חדש והוא שלא יתירשל במע"ש לכן גזרו גם על מ"ע. ולפי זה אין מקום לקושיית התו"ט. רק שמ"מ התו"ט למד שא"א לומר הדברים כתרתי דסתרי שאם לכאורה נחשדו א"כ רוב ע"ה אינם מעשרין, וא"כ משר"ז צריך לקרוא שם ולא מכל טעם אחר. ואדרבה דברי המהר"י קורקוס צריכים ביאור, ובפרט שא"א להסתמך ע"ז שרוב ע"ה מעשרים, שהנה הרמב"ם בהל' מעשר (פ"ט ה"א) כתב, שבמ"ע ע"ה מקילין על עצמם ולא מפרישים, וא"כ אדרבה נראה כדברי התו"ט בר"מ. אלא שהמהר"י קורקוס כבר כתב, וז"ל: ורבנן סברי נחשדו עליו כיון דטריחא וכו', היינו משום דלר"א דסבר לא נחשדו עליו, ודאי דאין לנו להצריכו לקרוא לו שם וכו' ולאפוקי מהאי קאמר, דלרבנן נחשדו עליו וכיון שנחשדו עליו ראוי לחייבו כדי לקבוע השני, דאילו מפני העני עצמו כיון דרוב ע"ה מעשרין לא היו מטרחין עליו. עכ"ד. הרי לך שכך מסקנתו בהבנת הר"מ שבמ"ע רוב ע"ה מעשרין. ורק משום מע"ש טריחוחו. וצ"ל שמש"כ הרמב"ם מקילין ע"ע, אלו המעט שמקילין על עצמם אך לא הרוב שהם כן בחזקת מעשרין.

ועי' בס' מראה הפנים הנ"ל שכתב שבחנם הרעיש התו"ט על הר"מ, כיוון שבודאי ס"ל שנחשדו, וכמש"כ בריש פ"ט שע"ה חשודין על מ"ע. רק שהוסף עוד טעם לבאר שאע"ג שנחשדו מ"מ כיוון שספק הוא ואין העני יכול להוציא מידו א"כ מדוע הצריכו אותו לקריאת שם, ומאי מהני? ולכן כתב שמהני משום מע"ש להרגיל אותו. עכ"ד. ולכאורה יש לתמוה על דבריו, שתמוה מדוע הצריכו אותו, והרי אם נחשדו ורוב ע"ה אינם מעשרין א"כ חייב לקרוא שם כדי להוציא מספק טבל. וכבר תמה עליו כה"ג הגאון הר"מ פינשטיין זצ"ל (בספרו חידושים וביאורים למס' דמאי על המשנה שם. אמנם לעיל הובאו דברי האו"ש והמנח"ש שסוברים שהפרשה שלא מועילה כלום, והפירות אינם נפקים לממון עניים, אינה

הוא חשוד שלא יפריש. ושו"ר כע"ז ברע"קא בתוס' על המשניות במס' דמאי שם, רק שכתב את זה על דברי ר"א, אך בטעם רבנן כתב, שיש שינוי בין הגמ' במס' מכות לגמ' במס' נדרים. ואפשר אולי לומר כנ"ל גם לרבנן שטריחא היינו שההפקר טירחה לו, ודו"ק. ואמנם ברש"י כאן במכות נראה שסבר בדעת ר"א שאינו חושש כלל לגזול עניים דהיינו שע"ה חשוד על הגזל, וא"כ ליתא למה שכתבנו, ואפשר אולי גם ברש"י לומר שכוונתו שאינו חושש לגזול עניים כיוון שבידו להפקיר. ומ"מ דוחק הוא. ואם זה נכון ניחא דעת רש"י דאל"ה יש להקשות מנ"ל דע"ה חשודין על גזל בכה"ג? ודו"ק.

והנה לפי מש"כ לעיל דעת הראשונים בביאור הירושלמי שרבנן ס"ל שע"ה לא נחשדו, רק שלא אכפ"ל להחמיר עליו לקרוא שם [חוץ מדעת הפני משה שלדעתו רבנן ס"ל שהם חשודים], ואילו מהגמ' במכות ובנדרים משמע מפורש שרבנן ס"ל שע"ה נחשדו על מ"ע. וצ"ל שהסוגיא בירושלמי חולקת עם הבבלי. ובפ"י הרע"ב על המשנה בדמאי שם ביאר בדעת רבנן כסגנון הלשון המובא בירושלמי, ואמר שרבנן ס"ל שבאמת לא נחשדו רק שמ"מ לא אכפ"ל להחמיר לקרוא שם. ואמנם הרב פנ"מ כתב בספרו מראה הפנים על הירושלמי עמ"ס דמאי שם, שהסוגיא בירושלמי היא כמו הסוגיא במכות ובנדרים שבכל המקומות האלו ס"ל לרבנן שע"ה חשודין על מ"ע, אם משום שזה רק בלאו וכמ"ש בירושלמי, או משום הטעמים המובאים בבבלי וכו"ל. ובמראה הפנים שם הביא את דברי הר"ש ולמד בדבריו שהוא סובר שס"ל לרבנן שע"ה חשודין על מ"ע. וגם התו"ט על המשנה בדמאי כתב בשם הר"ש שרבנן ס"ל שע"ה כן חשוד ולכן צריך לקרוא שם למ"ע [ומה שכתב, וז"ל הר"ש ואח"כ מצטט הר"ש כפי שמובא לפנינו והוסיף עוד קטע בתוך דברי הר"ש מ - והיינו כההיא, ועד - וליתן לעני, וסיים עכ"ל הר"ש, יש גירסאות שאין את כל תיבות אלו בר"ש]. ופי' הדברים שאמרו רבנן לר"א "בלא כן" היינו שאומרים רבנן לר"א אפי' לדברך שהוא לא חשוד מ"מ מה אכפ"ל לקרוא שם, אך לדין ודאי שחשוד הוא, וחייב לקרוא שם. עכ"ד. וא"כ הרי הוא משווה הסוגיות כולן שס"ל לרבנן שע"ה חשוד על מ"ע. וזהו שכתב הר"ש, ויש להשוות דנדרים ומכות והירושלמי הכל לסברא אחת. ושבו הביא שם התו"ט את הרע"ב שמשמע ממנו שהירושלמי פליג אבבלי, וס"ל שרבנן ע"ה לא חשוד [ועי' בתוס' אנשי שם, שכתב שאין הכרח לבאר בהרע"ב כדברי התו"ט ועי"ש].

גם בס' אמונת זרעים מס' דמאי (ריכ"ע ע"ב) כתב בפשיטות בדעת הר"ש שס"ל לרבנן שע"ה חשוד. וכ"כ בתפא"י על המשנה שם (יכן אות ט"ו). ועי' בספר בארות המים בפירושו "באר שדה" (לסדר זרעים, עמ"ס דמאי שם) שכתב על הבנת התו"ט בר"ש - אבל לא הבינותי דאין יפרש מ"ש הר"ש אח"כ אין לחוש אם נחמיר עליו לקרות בספק, דהא אם רבנן יודו לדברי ר"א ליכא שום ספק,

יח. הגדרת הפירות כפירות דמאי היתה בזמן שכולם הקפידו להפריש תרומה גדולה, והרוב היו מעשרים, ורק מיעוט אינם מעשרים [כמבואר לעיל בהערה], אבל בימינו בשווקים הפתוחים ובמקומות ללא השגחה, אין לפירות דין דמאי², אלא דינם כספק גמור שמא לא עישרו, ודינם

ולא מספיק לקרוא שם בצפוננו, אלא שהעני הממעה.³ עיי"ש.

ב. כך נראה פשוט שהרי כל מה שפטרנו מלהפריש תרו"ג בדמאי הוא בזמנם שהיו כולם מפרישים תרו"ג, וכן בשאר מעשרות תיקנו דמאי, ובאופנים מסוימים הקלו [כגון שמאכילים את העניים ואת האכסניא דמאי] שהיו רוב ע"ה מעשרים [ויש שיטות אחרות בזה. ואכ"מ], אבל בזמן הזה המציאות שונה לחלוטין, ורוב אינם מעשרין אפילו תרומה גדולה, על כן אין לנהוג שום קולא אם קונה פירות או ירקות ללא השגחה, ועליו לנהוג בהם לכל הפחות כדין ספק טבל שנוהג על כל ההלכות הנוהגות בטבל ודאי, אלא שלענין ברכה, בודאי שלא יברך, שאחר הכל אין זה אלא ספק, וספק ברכות להקל [וכל דין זה של הפרשה בספק טבל, ודין הברכה, ואם הוא מגדיר חובה או חסידות ביארנו לעיל בפרק א סעי' ז, יעוי"ש].

ואמנם לא נעלם מעיני מה שכתב מו"ר שליט"א בספרו שו"ת "שבמץ שלמה" (ח"א י"ד סי' י - בדה"א אלא שמרן החור"א זצ"ל) שבזמן הזה יש דין דמאי, וכתב מו"ר שם שכיון שרוב פירות של היהודים עובר דרך 'תנובה', ושם מעשרים משגיחים מיוחדים וכו' ולכן יש דין דמאי היום לפירות עכ"ד. ועוד עיי' להגאון הרב"צ אבא שאול בספרו אור לציון (ח"ב פ"ט סעי' י"א), ושוב נדפס שו"ת יביע אומר (ח"ט י"ד סי' ל) שצייץ שרוב הפירות בא"י מעושרים, ומעיקר הדין יש מקום להקל, ומה שחוזרים להפריש אינו אלא ממידת חסידות, והבאנו הדברים לעיל (פ"א הערה 7). וחשוב לציין כי הגם שבמהדורות הקודמות ובתשובות הלכתיות הקדומות יותר כתבתי על דברי שו"ת שמש"ה הנז', שמן הנסיון רב השנים שלנו בשווקים הפתוחים, המצב אינו כך לחלוטין, ועוד שכל שיטת השיווק שונה מאשר הייתה מצויה בימיהם וממילא אין דין פירות אלו כדין דמאי, אלא ספק טבל. וראה בספרי ישמח ישראל (ח"א עמ' מט) מעשה נאה שהיה עימי אצל מרן הראש"ל זצוק"ל לאחר פרסום תשובה זו, ובי"ה כמו שהבטחתי למרן זצ"ל כבר בשנת תשס"ב לאחר טרחה גדולה, בס"ד זכינו שהשוק הסיטונאי הגדול בא"י הפך להיות כולו עם הכשר רוב המוחלט של התוצרת היוצאת ממנו מעושרת כדת, ובי"ה בעקבות זה שאר שווקים הסיטונאים בארץ נמצאים בהגדרה של רוב המוחלט שזה מעושר וכבר כתבנו לעיל בהערה 7 בסוגריים שב"ה המצב כיום הוא שהפירות שעוברות דרך השווקים הסיטונאיים ורשתות השיווק הגדולות, והם רוב המוחלט של התוצרת החקלאית בארץ ישראל, הם ברובם המוחלט מעושרים. אלא שלמעשה כתבנו שם (בהערה הנז') שלמעשה שיותר נכון לנהוג למעשה ולהפריש תרומות ומעשרות מתוצרת הנרכשת ללא כשרות, ראה מש"כ שם.

ועיי' במשנה למלך על הר"מ (הל' מעשר רפ"ט) שיש סוגי דמאי שאין בהם קולות של דמאי אלא נוהג בהם כדין

הפרשה כלל, וכדברי מה"ש⁴, וצ"ל שס"ל שלא נתקנה תקנת דמאי אלא היכא שיש עוון מיתה, אבל היכא שאין עוון מיתה אלא לאו לא תיקנו כלל את תקנת דמאי, וזהו שכתב שאחרי שהר"מ ס"ל שאינו אלא בלאו, אי"כ מה צריך להחמיר עליו, אלא שזהו משום מע"ש. ועיי' בתוספות חדשים על המשנה שם שכתב, ולי"נ שלא עלה על כוונת הר"מ לפסוק שלא נחשדו, שהרי ברפ"ט כתב שנחשדו ולא יסתור דבריו בתוכ"ד, אלא בע"כ שאינו במיתה אלא בלאו, ממילא אי"צ לקרות שם, ולכן הוסיף טעם של מע"ש, עכ"ד. וביאור דבריו כנ"ל. ועיי' בספר בארות המים (ה"ל) שכתב שאע"ג שס"ל לרמב"ם שנחשדו מ"מ הביא טעם שהוא לכו"ע, גם למ"ד שלא נחשדו, ובהו יישב את קושיית התו"ט ועיי"ש. ועיי' בפ"י המהרי"ק ובפ"י הכ"מ להר"מ בהל' ד' שהסכימו שדעת הר"מ כרבא שרוב ע"ה מעשרין. ואמנם שם איירו לגבי ברכה על תרומה ומע"ש, מ"מ לא שנא בעיקר טעמא דרבא, וכפי שהביא המהרי"ק בהל' ג' את דברי רבא על מ"ע שס"ל לרבנן שרוב ע"ה מעשרין, וכך הסביר בר"מ שמשום טבל אי"צ לקרוא שם למ"ע כיון שרוב ע"ה מעשרין מ"ע, אלא הטעם הוא משום מע"ש. ועיי' עוד בנו"ב מהדו"ת יו"ד סי' קצ"ט ודוק בדבריו.

ומש"כ שצריך הקונה לקבוע מקום ולקרוא שם למעשר עני, כן כתבו רוב הראשונים, ובהם הר"ש בדמאי (פ"ד מ"ד), והרא"ש (במס' נדרים שם) שכתבו בצפוננו או בדרומו, וקביעות מקום הוי כהפרשה. וכעיי"ז רש"י במכות (ד"ט ע"ב סו"ה אין), ובנדרים (דפ"ד ע"ב בדה"א וכו"א), ועוד. אולם מלשון הרמב"ם שהשמיט את ענין קביעת המקום, שכתב "צריך לקרות לו שם ואינו מפריש, ואומר עישור מה ישל כאן מעשר עני", וכעין לשון זו כתב גם בפיה"מ על המשנה שם, משמע שאין צריך לסיים מקום בצפון הפירות וכדו'. וכן הוא במאירי על הגמ' בנדרים שם. וכבר דייק כן בבית אדם (על החכמת אדם בשערי צדק שער מצוות הארץ פ"א אות א), ורצה להוכיח שלדעת הרמב"ם לא צריך לסיים מקום במעשר עני, ולא נלמד מראשית שבעינין ששייריה יהיו ניכרים אלא בתרומה גדולה ותרומת מעשר. אמנם כותב שדעת רוב הראשונים אינה כן ולכן צריך לסיים מקום גם במ"ע. [ועו"ע מש"כ בקונטרס 'מקור נוסח ההפרשה וביאורו' (מובא גם בסוף ספר קצירת שדה כך שני), על קביעת מקום למעשרות, יעוי"ש]. ומ"מ בין אם מסיים מקום לפירות המעשר ובין לא מסיים, וכלעיל, מ"מ לדעת כולם לא צריך להוציא את המעשר משאר הפירות, וכמו שכ' הרמב"ם שם "ואינו מפריש". וכ"מ מפ"י רש"י במכות שם, והרא"ש בנדרים (שם). ובמאירי בנדרים שם הביא י"מ סובורים שאף להפריש צריך, אלא שאינו צריך ליתנם לעניים [ומ"מ אפשר שכוונתו שקורא שם בצפוננו או בדרומו, וגם זו הפרשה, ושלא כדעה הראשונה שאינו צריך לפרט, וכדלעיל]. ועו"ע בתפארת ישראל על המשנה במס' דמאי (פ"ד מ"א י"בין אות ט"ו) מש"כ שלדעת רבנן החבר צריך להפרישו,

יתבאר להלן בסעיף הבא. אולם גם בימינו, הלוקח פירות מחבירו שמקפיד על הפרשת תרו"מ אינו צריך להפריש שוב, אף שתקנת דמאי שלא להאמין למי שלא קיבל ע"ע דיני חבר. אולם אם מכל מקום רוצה להחמיר ולשוב ולעשר, וכן הקונה פירות או ירקות ממקום שיש השגחה על הפרשת תרו"מ כדין, ורוצה לשוב ולעשר, יכול לנהוג בפירות קולות של דמאי.

ט. פירות שהם ספק טבל² [שאינם דמאי, כמבואר לעיל], יש אומרים שאף שצריך לקרוא שם למעשר עני, מכל מקום אין צריך ליתנו לעני, וכמבואר לעיל לגבי דמאי. ויש אומרים שבספק

של בעל הבית. ר' מאיר אומר הכל לעניים, שספק לקט לקט". וכן הוא בגמ' בחולין (קלד ע"א). הכרעת הפוסקים כדברי ר"מ, וכ"פ הרמב"ם (בהל' מתנועע פ"ד ה"ט). ובירושלמי על המשנה שם דרשו ארבעה פסוקים שמהם נלמד להכריע בספק לטובת העני: א. "עני ורש הצדיקו" - הצדיקוהו במתנותיו. ב. "לא תטה משפט אביונך בריבו" - בריבו אינך מטה אבל אתה מטהו במתנותיו. ג. "לעני וגר תעזוב" - הנח לפניו משלך. ד. "לגר ליתום ולאלמנה יהיה" - בין משלך ובין משלו תן לו. ובבבלי (חולין דף קלד ע"א) למדו כן מהפס' "עני ורש הצדיקו" - צדק משלך ותן לו. [וראה בתנבות שדה גליונות 143-145 במאמרו של מעלת ידידנו הגדול הרה"ג משה יהודה לנדאו שליט"א משי"כ לרון אם זה חיוב על הנותן להחמיר, או שהיא הכרעה ממונית לטובת העני שהוא כמוחק בפירות והבעלים הוא המוציא ועליו הראיה. יעו"ש].

ונותר בידינו לרון על מעשר עני אם הוא בכלל מתנות עניים שנאמר בהם דין זה שיש להחמיר בספק, או שמא דינו כעיקר הדין של דמאי שפטר מנתינה. ונראה להוכיח שדין מעשר עני כדן שאר מתנועע שיש להחמיר בספיקם, וסברא היא שאין לחלק בין מעשר עני ללקט שכחה ופאה. ואף ששניים מהפוסקים המובאים לעיל נאמרו בפרשת לקטו"פ, ואפשר שדווקא במצוות שנאמר בהם עזיבה הדין כן, ולא במעשר עני שמצוותו בנתינה, אולם שאר הפוסקים בודאי כוללים גם מעשר עני. וכן מוכח מהגמ' בחולין שם שסוברת שאפילו בספק מתנות כהונה יש לנהוג לחומרא, כ"ש במעשר עני. ואפילו לפי דברי החת"ס (יריד ס"ו רמ) בביאור התירוץ הנוסף בגמ' שכתב שלפי תירוץ זה ל"ל במתנות כהונה ספק לחומרא. מ"מ במתנות עניים אמרין. וכן מוכח מהמרדכי (בב"ב אות תרנט) בשם האו"ז שכתב שבספק צדקה לעניים יש להחמיר מדין זה. ואמנם בנמו"י (על הגמ' בב"ב קמח) כתב שבצדקה אינו כן מ"מ אפשר שבמעשר עני מודה שיש להחמיר, וכן כתב במהרי"ט (ח"ב חו"מ ס"י קכד ד"ה ועל ספק) שלולי דברי המרדכי הנ"ל היינו אומרים שיש להחמיר רק באותם שנאמר בהם דין עזיבה או דין נתינה, הרי שפשוט לו שבמע"ע יש להחמיר. וכן מוכח מדברי בעל המשנה ראשונה (על המשנה בפאה שם ובדמאי פ"ד מ"ג) שהקשה מדוע במע"ע של דמאי לא צריך לתת, ול"א להחמיר בספיקו, ע"ש מה שתיירץ. וכן מבואר בדברי המהר"י קורקוס והנו"כ על הרמב"ם בהל' מע"ש (פ"א הי"א) שדנו מדוע לא החמיר לתת לעניים בספק מע"ש ספק מע"ע, ע"ש, וכן מבואר בחו"א (שביעית ס"ו ז קסט"ו בסוד"ה אלא) במש"כ ליישב את שיטת הרמב"ם הנ"ל, שבתערובות לא אמרין להחמיר בספק. וכן כתב

ספק טבל, וחייב ליתן תרו"ג, ע"ש. וכ"כ מרן החזו"א זצ"ל בכמה מקומות (ע"י דמאי ס"ו ט"ו אות ד' לענין תרומה גדולה, ובעוד מקומות). וכ"כ בפ"י דברי ישראל (פ"י על השערי צדק לבעל החכמת אדם, בפ"ג ס"ק כ"ה). וכ"כ מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה (ס"ו ס"ב אות ג), וז"ל: 'ומי שאינו בחזקת כשרות גרע טפי מע"ה שבזמן חז"ל, ואינו נאמן אף על תרו"ג. וכל המושג של דמאי אינו שייך כלל בזמנינו. גם אפשר דדווקא בזמנם שרוב ע"ה היו מעשרים, וחשו רבנן למיעוט שאינם מעשרים, תיקנו דמאי, משא"כ בזמנינו שא"ל רוב עמי הארץ מעשרים חזר הדבר לדינו... ומיהו במקום שיש משגיחים ורוב השוק מתוקן היה נראה לכאורה דאזלינן בתר רובא.... אכן באותם מקומות שאין השגחה מעולה וידעין ברור שגם אחר הפיקוח עדיין יש ודאי מיעוט טבל הנמכר בשוק, אפשר שהנמכר בבית או בחנות נחשב קבוע. ואם הוא לוקח ממוכר שהוא חשוד למכור טבל אפשר שאין לסמוך כלל ע"ז שרוב השוק מתוקן...'

ומש"כ שהלוקח פירות מחבירו שמקפיד על הפרשת תרו"מ אינו צריך להפריש שוב בזה"ז, אף שתקנת דמאי שלא להאמין למי שלא קיבל ע"ע דיני חבר, כך נקטו רבים מהפוסקים שבזמנינו לא שייכת תקנת דמאי כלל, ואפילו החזו"א סובר שגם בזמנינו כל שלא קבענו חריש שפיר נוהג דין דמאי, מ"מ כתב שכל אלה שראויים להיות חברים שפיר מאמינים זל"ז, ומנהג ישראל תורה (חזו"א שביעית ס"י אות ה, והביאו גם המנח"ש שם).

ומש"כ שהרוצה לנהוג בחומרא בתוך ביתו ולשוב ולעשר, נראה שיכול לנהוג בפירות קולות של דמאי - כ"כ האורל"צ שם, וכ"כ פשוט, וכך אמר לי מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א לגבי הפרשה בשבת וביו"ט על סמך תנאי, שבפירות שקנה במקומות אלו יש דין דמאי, ויכול להפריש מהם תרו"מ בשבת על סמך התנאי, גם אם הם לא היו ברשותו בשעת אמירת התנאי. וכ"כ בספרו הבהיר שו"ת שמש שלמה ח"א חי"ד (ס"י י סוף אות א).

ג. הנה בדין זה הארכנו לכתוב בס"ד בכמה תשובות בשו"ת חלקת השדה ראה בחלק שני (תרו"מ סימנים כה-כו) ובחלק ד תרו"מ (סימנים ב-ג). ועיקרי הדברים הם, שהנה במתנות עניים, כגון בלקט שכחה ופאה, נאמרה הלכה שספק לקט, כלומר שכשקיים ספק על תבואה או פירות כלשהם האם הם מן הלקט [או שאר מתנות עניים], או שאינם לעניים, מכריעים בזה לטובת העני. מקור לדין זה הוא במשנה בפאה (פ"ד מ"א): "חורי הנמלים שבתוך הקמה הרי הם של בעל הבית. שלאחר הקוצרים, העליונים לעניים, והתחתונים

מעשר עני צריך לתת לעניים כטבל ודאי, כדין מתנות עניים שנאמר בהם 'ספק מתנות עניים לחומרא' לטובת העני. וראוי מאד לנהוג כשיטה זו. ולדעת כולם כשיש חזקת חיוב על הפירות, כגון שידוע שחלק מהפירות מע"ע ולא ידוע כמה, חייב לתת לעני מספק.

נוקט לדינא. אך מ"מ מרן השו"ע כתב (בס"ה) שמי שבידו מעות ומסופק אם הם של צדקה חייב ליתן אותם לצדקה, ומקורו מהגמ"ר הנ"ל שהטעם הוא משום שספק ממון עניים לחומרא, וכדין ספק לקט. וכך מציין הגר"א שם (סק"ו) שמקורו של מרן הוא ממתניתין סופ"ד דפאה דספק לקט לקט. ולא ס"ל למרן השו"ע לחלק כדברי הגמ' בחולין בין אם יש חזקת חיוב או אין חזקת חיוב וכנ"ל. ובפתחי תשובה שם (ס"ה) הביא מתשובת החתם סופר שמסיק דכיון שהרמב"ן והרשב"א והרא"ש בפ"ק דנדרים, ומרדכי בשם מהר"ם והגמ"ר בשם א"ז, מסכימים שספק צדקה ספיקא דאיסורא הוא והכי קטנין, ממילא מחשבינן לעני מוחזק מדכתיב צדק משלך ותן לו, ודלא כהר"ן ונ"י שהם נגד כל הני רבוותא. עכ"ד. וא"כ הורא קושיא לדוכתיה מדוע הכא בדמאי לא נאמר צדק משלך ותן לו דהיינו לעני?

ולכאורה היה אפשר לומר דאיה"נ שבספק יש ליתן את הפירות לעניים שספק ממון עניים לחומרא, ודמאי שאני כיון שרוב ע"ה מעשרין ובכה"ג תיקנו חז"ל שלא צריך ליתן לעניים. אלא שזה קשה שהרי בספק לקט הרוב שייך לבעל הבית, ואעפ"כ מספק אזלינן לחומרא, הרי שאין להקל משום רוב. וכן מבואר במרדכי (בסוף פס' חולין) שהקשה מ"ט בחורי הנמלים מספק הזרעים לעניים, ואמאי לא נימא לא דפריש מרובא פריש, ורוב התבואה שבשדה היא של בעה"ב? ותירץ [תני ראשון] שגם זה נלמד מהפסוק "עני רש הצדיק" ומהפסוקים האחרים שמשם למדו שספק לקט לקט, שיש להכריע לטובת העני אפילו כנגד הלך אחר הרוב [וראה גם בתוא"ש על המשנה בפאה שם שכתב כע"ז]. וראה במשנה ראשונה עמ"ס דמאי (פ"ד מ"א) שכתב להוכיח שגם לחכמים שסוברים שבדמאי צריך לקרוא שם למע"ע מ"מ לא נחשדו על כך, מדאמרין דאי"צ בדמאי ליתן מ"ע לעני דהמעמ"ה, והרי לגבי לקט אמרינן ספק לקט לקט אי"צ שבחורי הנמלים רוב הקמה של בעה"ב והיינו אומרים כל דפריש מרובא פריש, ואפ"ה גזירת הכתוב היא שהוא לעניים, אלא שצריך לחלק שקמה בחזקת חיובא קיימא, משא"כ במ"ע אין חזקה כיון שרוב מעשרים. ומוכח אי"כ שלא נחשדו, שאם כן נחשדו ה"ל ספק וספק לעניים, ואית להו חזקה שמתחלה היתה תבואה זו חייבת במ"ע. אלא ש"מ דלא נחשדו עכ"ד. ובמשנה אחרונה על מסכת מכשירין כ' ז"ל שם: ומ"מ צריך ליתן לעניים דמי חלק מעשר עני שבתערובת, דממון שלהם הוא, ובממון לא שייך ביטול דאין הולכין בממון אחר הרוב, כדאמרין גבי תרומה וכו', וה"נ איכא גזל עניים. ולא דמי לדמאי שאי"צ ליתן מעשרותיהם, דהתם ספק מעושר הוא ומספיקא לא מפקינן, אבל הכא ודאי יש כאן של עניים ואיכא גזל, אלא דמתני' לענין ממון לא איירי. עכ"ד. וכ' שכך שיטת הרמב"ם. וכך גם סובר הרדב"ז בדעת הרמב"ם שבמחצה על

החזו"א במכתב (שהודפס בסו"ס דרך אמונה ח"ג מכתב טז אות ו), ושם מפורש שגם במעשר עני יש להחמיר בספיקו [ומה שכ' שם ומיהו לא דמי התבאר במאמר הנ"ל]. ואמנם בד"א (הל' מע"ש פ"א הל' יא בביאור ההלכה שם) נדחק מאד ליישב את דעת החזו"א בשיטת הרמב"ם ונדחק ולומר שמע"ע שונה מלקט"פ, ולא נאמר להחמיר בספיקו. ע"ש. ובאמת שאחמה"ר תירוצו דחוק ובפרט מה שרוצה לבאר את דברי החזו"א, כאשר בחזו"א מפורש שהדין כן גם במע"ע.

גם בחידושים וביאורים להגר"ח גריינמן זצ"ל עמ"ס פאה (ס"ה אות ה' ד"ה ולהאמור) דן שאפשר שבמעשר עני לא נימא דספק לחומרא, דאפשר דקרא דעני ורש הצדיק לא איירי אלא במידי דליכא טובת הנאה לבעלים, וכו', אבל במע"ע שיש לבעלים בו טובת הנאה, והרי הוא ברשותו, בזה י"ל דכיון דפטור מנתינה מספק, לא אמרה תורה בזה להצדיק עני ורש. וכדומה שכן עמא דבר בזמנינו דליכא דין דמאי והכל ספק ולא יהיבין מעשר עני מספק. וכו' ומיהו שמא לא הוחזק כלל חיוב ברשותינו כיון דאפשר שכבר הופרשו מתנותיו ואינם בידינו, ול"ד לקמה בחזקת חיוב קיימא צ"ע. וא"כ אף שכתב שכדומה שהמנהג בזמנינו לא לתת מ"ע מספק טבל, מ"מ סיים בצ"ע. ולהלן בסוף דברינו הבאנו מעוד פוסקי הדור דס"ל שיש לתת לעני גם בספק טבל.

ומ"מ גם אם נימא שבמע"ע לא נאמרה החומרא שהעני הוא המוחזק בממון המסופק מ"מ ודאי שיש לתת לו מהפסוקים הנוספים שנאמר בהם שמצוה לתת לו, וכדברי הבבלי הג"ל "צדק משלך ותן לו", ומהפסוקים הנוספים שהובאו לעיל. וכן כתב בשו"ת חת"ס (י"ד ס"ו רמ), ע"ש בהרחבה.

אלא שלפי האמור שבספק מעשר עני לחומרא יש להבין החילוק מדוע בדמאי שגם הוא ספק קיי"ל שפטור מנתינה דאמרין המע"ה. והנה בחידושי הר"ן לנדרים (ז' ע"א ד"ה ולענין) כתב דאיה"נ ספק עניים הוא ספיקא דממונא והולכים לקולא ואין זה ספיקא דאיסורא, ומ"ש שבספק מתנו"ע חייב, זהו רק בכה"ג של קמה שבחזקת חיוב קיימא, וכמו שמחלקת בגמ' (בחולין דף קלד ע"א) בין גר שנתגייר וספק אם גירותו היתה לפני חיובו במתנות או אחרי כן שבחזקת פטורה קיימא, לבין שיבולים שנמצאו בחורי הנמלים וספק אם הם לקט ששם הם של העניים מפני שקמה שבחזקת חיובא קיימא, אבל בלא"ה הרי זה ככל ספיקא דממונא דהמע"ה, וא"כ גם במעשר עני הוי ספק ממון ואזלינן לקולא.

וכ"כ הש"ך (י"ד ר"ט ס"ה) על דברי הרמ"א שם במי שהקדיש דבר בלשון שמוספקים וכו', מביא הש"ך את הגהמ"ר שס"ל שספק צדקה לחומרא, והוכיח כן מהסוגיא הנ"ל של ספק לקט, ומקשה עליו בש"ך שדווקא שם בקמה שהיא בחזקת חיוב אמרינן לחומרא, הא בלא"ה ה"ל ספק ממון ולקולא. וכך

דברי המקדש דוד שדן מפורש במקרה של ספק טבל אם יש חובת נתינה או שדינו כדמאי, ולמה לו דיוקים מריש הסימן, שהנה בסוף הסימן (אות ד) כתב להסתפק מה הדין בספק טבל שאדרבה רוב ע"ה אינם מעשרים, מה דינו לגבי חיוב נתינה, (וראה שם שלא הביא את דברי הא"ש כלל לגבי זה), וכתב להוכיח מהרא"ש שלהי פ"ב דמכשירין, מדין אוצר ישראל ועכו"ם מטילין לתוכו וכו' שמוכח שס"ל להרא"ש שגם בכה"ג אי"צ לקיים מצוות נתינה. ושוב הוכיח מהרמב"ם להיפך, ודן בדבריו. ומ"מ כתב בחקר ועיון שם שיש לו סימוכין ברורים שמרן החזו"א זצ"ל לא חייב ספק טבל בנתינת מעשר עני. וע"ש מש"כ עוד להוכיח ד"ז מהרמב"ם פ"ג הל' מעשר, ועי' מש"כ בזה להלן.

הנה נותר בידינו לברר מעט כמה מן ההלכות המובאות ברמב"ם בעניני ספיקות, ואולי נלמד מהם לספק טבל. כתב הר"מ (פ"ג ה"כ-כ"א) כל העיר מוכרין ודאי ואחד מוכר דמאי, ולקח ואין ידוע ממי לקח, מפריש תרומה ותרומת מעשר ונותנן לכהן ומפריש מעשר שני בלבד. עכ"ד הר"מ. הרי לו שגם בכה"ג שכל העיר מוכרין ודאי טבל, ואין זו דמאי, מ"מ כתב הרמב"ם שאי"צ להפריש אלא מע"ש, אבל מע"ש די בקריאת שם איך אי"צ ליתנו לעני, ומוכח א"כ שגם בספק טבל, ואף יותר מזה כאשר הרוב טבל מע"ש אי"צ ליתנו לעני. ומכאן הוכיח כהר קלמן כהנא זצ"ל (שם) שאי"צ לתת מע"ש בספק טבל.

ואני אומר שאדרבה משם הוכחה אחרת לי, שהנה המקור לדברי הר"מ הם מהתוספתא ע"ס דמאי (פ"ד הל' ו-ז), ומסיים שם התוספתא בד"א בזמן שלקח ואינו ידוע מאיזה מהן לקח אבל הלוקח מן השוק הולכין אחר הרוב. ומסבירים שם בחסדי דוד ובמנחת ביכורים, שדינים אלו תלויים בדין קבוע ופריש, שאם לקח מן העיר שזה קבוע הוא כמחצה על מחצה ואפי' שרק אחד מוכר דמאי, מ"מ הוא מחצה דמאי ומחצה ודאי וככל ספק ממון אזלינן לגבי מע"ש לקולא, ולגבי תרו"ג אזלינן לחומרא. אך אם פירש מדין קביעות והלך לשוק, והקונה קנה מהשוק אין עליו של כל קבוע, ולכן אם הרוב ודאי, מפריש מזה כטבל ודאי וצריך ליתנו לעני. וכך כתבו הרדב"ז על הר"מ, שכל דבריו הם משום שכל קבוע כמחצה על מחצה. (ובמהרי" קורקוס שם, הזכיר שמקורו של הר"מ הוא התוספתא, וכתב שהשווה דין זה ללוקח מע"ה וכו' ולא הזכיר מדין כל קבוע, אך בהכרח לומר כך שהרי תרו"ג כן מפריש ולא כדון דמאי ודוק). וא"כ מהכא מוכח לכאורה שהיכא שיש ספק טבל וכגון בזמן הזה שרוב ע"ה אינם מעשרים (ולא כמו שם שזה מחצה על מחצה), הולכים אחר הרוב ודינו כודאי וצריך לתת מעשר עני לעניים. וכ"כ בספר דרך אמונה על הר"מ שם, שאם לקח מן השוק הו"ל פירש והולך אחר הרוב, אבל בלקח מן העיר הוא קבוע. ואמנם הר"מ לא הזכיר מזה. אך נ"ל שמ"מ הדבר פשוט גם מסגנון לשונו של הר"מ. ועי' בערוה"ש (העתיך קטו יד) שכתב, דאע"ג שהרוב מוכרין ודאי מ"מ אין הולכין בממון אחר הרוב. ואפי' למ"ד דהולכין בממון אחר הרוב מ"מ הוא קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה. ועי"ש שתמה על הר"מ שלא הזכיר את המשך התוספתא כל העיר מוכרין מתוקן וכו', ובסוגריים שם הזכיר את סוף התוספתא בלקח מן השוק.

מחצה (אך לא ברוב מע"ש) אע"ג שמפריש רק מע"ש מ"מ נותן לעניים חלקם.

וראה לעיל בהערה על הסעיף הקודם שהארנו בנידון האם ע"ה חשודין על מע"ש או לא, וכפי מה שנראה בדעת הרמב"ם שלא נחשדו, שרוב ע"ה מעשרין, ומה שכתב הרמב"ם שהיו מקילין היינו מקצתן אך הרוב היו מעשרין, וא"כ שייך שפיר לומר ששאני דמאי שרוב ע"ה מעשרין הן. אלא שמביאור הגר"א הנ"ל על דברי מרן השו"ע שכתב שס"ל להשו"ע שאין חילוק בין אם יש חזקת חיוב או לא, א"כ א"א לומר כדברי המשנה ראשונה, כיון שלא ס"ל למרן להשו"ע הך חילוק בין אם יש חזקת חיוב או לא.

ועי' למרן החיד"א בברכי יוסף (פ"ד סי' רנ"ח אות ג') שהאריך והרחיב בכל דין זה של ספק ממון עניים, ועי"ש (ב"ה ואפשר) שכתב שלדעות הראשונים שספק ממון עניים לחומרא, לאו משום שזה ספק איסורא, אלא אה"נ הוא ספק ממון, רק שמשום סרך איסור שבה מחמירים אפי' כשאין חזקת חיוב, ומה שאמרה הגמ' חזקת חיוב בקמה ל"ד רק שהיא עדיפא. ומאי"ד עי' בשו"ת מהר"ט (ח"מ שאלה קכ"ד) שהאריך בזה וכתב (ב"ה ועל) שההגמ"ר שהחמיר לגבי צדקה הוא בכה"ג שיש חזקת חיוב, והוא כספק לקח, ולכן אזלינן לחומרא, אבל אה"נ אם אין חזקת חיוב אזלינן לקולא. ועי' עוד בפוסקים שם שמאריכים לבאר סוגיא זו. ומ"מ בנידו"ד יודעים אנו להלכה שבלקט ספיקו לחומרא, וכן בצדקה פסק מרן השו"ע שספיקו לחומרא, ואילו בדמאי קי"ל להלכה שלא צריך לתת מע"ש, ואילו בספק טבל, אם נאמר שע"ה חשודין על מע"ש וכמבואר לעיל בהערה הקודמת שיש הסוברים כך, כיון שאין רוב ע"ה מעשרין אמרינן הממע"ה, וא"כ אין זה תקנה בדמאי אלא ה"ה בספק טבל. ואם נאמר שע"ה אינם חשודין על מע"ש ובמש"כ לעיל, וגם המהרי"ק הכי ס"ל בדעת הרמב"ם, א"כ אפשר לומר שדווקא בדמאי אמרו הממע"ה, אבל בספק טבל דהיינו כשאין רוב ע"ה מעשרים חייב ליתן לעני משום שאומרים צדק משלך ותן לו.

ובאור שמח (מעשר פ"ט ה"ג) כתב לבאר את טעם הר"מ על חיוב קריאת שם לבע"כ בדמאי, ומבואר בדבריו שס"ל בדעת הר"מ שגם בספק טבל אין צריך לתת מעשר עני לעניים, כיון שלדעתו כל שאינו חייב בנתינה אינו מצווה על הפרשה וממילא אינו טובל. והבאנו לעיל גם את דברי המנח"ש (ס"ג ג) שהביאו [אמנם נידון המנח"ש אינו בספיקות אלא באופנים שודאי לא שייך לעני, אלא שחזוק דבריו מדברי האו"ש]. ואמנם לענ"ד אין הכרח שמתכוין גם בספק טבל, שאפשר שרק בדמאי שפטור מנתינה פטור מהפרשה, ועי' דיבר הרמב"ם, אך מג"ל גם על ספק טבל, ואפשר שבספק טבל חייב לתת, וממילא ודאי שיש עליו מצוות הפרשה.

ומש"כ הרה"ג קלמן כהנא זצ"ל בספר חקר ועיון (ח"ה עמ' ס"ה) לדייק מהאו"ש, לא נלענ"ד שיש הכרח לזה. ועוד כתב שם שכך הבין המקדש דוד (ס"י כ"ז) בדברי האור שמח, אלא שלדעתו של המקדש דוד יש לחלק בין דמאי לספק טבל לענין תפיסה וביעור, עיי"ש. ולפלא בעיני שהרה"ג הר"ק כהנא זצ"ל לא ראה בסוף

המקדש דוד לבאר, ע"פ התוס' בב"ב (פ"א ע"ב ד"ה אלא) שכתבו, שהיכא דאין מוחזק אינו יכול לומר ללוי או לעני הממעה. וא"כ לפי"ז ה"ה הכא במוצא כלכלה אין מוחזק וצריך לקיים בספק לוי חייב ליתנו השקול של מחצה על מחצה עכ"ד. ולהלן הבאנו עוד מדברי המקדש דוד בסי נח.

והנה ברישא יש לומר, שבסוגיא דכל העיר מוכרין ודאי, וקנה מהשוק, שהולכים אחר הרוב ומפריש כודאי, שם לכאורה יש מוחזק שהוא המוכר בשוק, ומ"מ אינו אומר לעני הממעה, אלא חייב ליתנו לעניים. וצ"ל בהכרח, כמו שהמשיך שם שהיכא שיש רוב אין כאן כלל ספק הדו"ל כודאי. [ולא נאמר שאין הולכין בממון אחר הרוב וכנ"ל]. ועוד יש להוסיף שהתוס' שם, כתב תירוץ נוסף, שדמאי לא הוא אלא ספיקא דרבנן ואי"צ לקיים מצוות נתינה. וא"כ הדברים בתוס' ברורים, שכל הפטור בנתינה הוא רק בדמאי שהוא תקנה דרבנן, אך בספיקות דאורייתא כגון ספק טבל שהוא ספק אם מעושר בכלל, בכה"ג יש מצוות נתינה. ועפ"י ת"י זה מבואר שבכל ספק טבל יש מצוות נתינה. ושוב זכני הי"ת וראיתי שהדברים מפורשים בחי' הרש"ש שם על התוס' שכתב (כד"ה ועוד דמאי) וז"ל: "משמע דבספק גמור צריך לקיים מצוות נתינה" הרי לך להדיא שכך הוא ג"כ הבין בדעת התוס'.

וכן נלע"ד שיש לסכם את דעת הר"מ: שבכל מקרה דאיכא רוב, צריך ליתן המתנות לבעליהם, ולכן הדגיש בכל העיר מוכרין ודאי, שלקח ואינו יודע וכ' שדין קבוע הוא, הא לא"ה אלא שלקח מן השוק אזלינן בתר הרוב, ואם הרוב ודאי טבל יש ליתן לעני, (ואפי' שהמוכר מוחזק). וכך פסק גבי כלכלה שאם הרוב מכניסים לבית, מתקנה ודאי ונותן לעני, ובמחצה על מחצה, אם הוא חצי טבל ודאי וחצי מתוקן, מפורש בהר"מ שלא נותן לעני (הל' מעשר פ"ג הכ"א גבי שתי קופות) ואם הוא חצי שזה דמאי וחצי שזה טבל ודאי מצינו ב' הלכות בר"מ, שגבי כלכלה (שאם הרוב לבית הוא טבל ודאי ואם הרוב לשוק הוא דמאי) פסק הר"מ שמתקנה ודאי (אם הכניסו לבית), ואילו גבי כל העיר מוכרין ודאי וכו' ולקח מן הקבוע, הוא כמחצה על מחצה (מחצה טבל ודאי ומחצה דמאי) פסק הר"מ שאין ליתנו לעני, והרב ישועות מלכו (ה"ל) כתב שבספק רגיל מצרפין חזקת טבל, משא"כ אם זה מחצה מדין קבוע. ואולי אפשר לבאר בדבריו, שהרי קי"ל שא"א לצמצם וא"כ בספק רגיל אפשר שאחר הכל יש רוב דהוי טבל, ולכן מצרפים חזקת טבל לחייבו בנתינה לעני, משא"כ בכל קבוע נקבע דהוי מחצה על מחצה ממש, וע"כ זה קיל טפי ולא מצרפים לזה חזקה ע"מ לחייבו. ועכ"פ היכא דהוי ספק טבל כגון בזמן שרוב ע"ה בעוה"ר אינם מעשרים, ויודע אני שסחורה זו היא סחורה של יהודי (כגון מה שמצוי היום באר"י שברוב סוגי הפירות רוב הסחורה היא של יהודי) וכאשר אני קונה בשוק, קי"ל שהולך אחר הרוב וכמו שנאמר מפורש בתוספתא. אי"כ אם שוק זה אינו עומד תחת המעשר, יש לחשוש שרוב ע"ה לרוב טבל, ויש ליתן המעשר לעניים. (ובעיקר דין פירש בשוק, מלבד מה שראינו מפורש כך בתוספתא. ע"ע למרן הראשיל הגרעי" בשרית יב"א ח"ו י"ד ס"י כ"ד. וע"י במאמר של ידידי הר"ג ר' אליהו אחרון שליט"א בגליון תנובות שדה מס' 10). וע"י לקמן סעי' ד-ה מש"כ בדעת הרמב"ם ולענ"ד הדברים שוים.

ועו"ע בפאת השולחן סי' י"ח ה"כ ובדברי ישראל (סי' ע' ס"ק עב). ואם תמנה מדוע אם הרוב טבל וקנה בשוק יפריש והרי הממעה, בזה אפשר לומר דאדרבה זה המקום ששם תיקנו חז"ל שספק ממון עניים לחומרא, דהיינו בספק השקול או בדמאי שרוב ע"ה מעשרין אמרינן הממעה, אבל היכא שמתוסף גם רוב של טבל ודאי וממילא גם חזקת טבל (ע"י לקמן), אמרינן שנלך לחומרא בממון עניים.

והנה מצינו להרמב"ם (שם פ"ג הכ"ב) שכתב, מצא כלכלה מחופה חייבת במעשרות. מצא כלכלה במקום שהרוב מכניסין לשוק אסור לאכול ממנה עראי ומתקנה דמאי ובמקום שהרוב מכניסין לבתים אוכל ממנה עראי ומתקנה ודאי, ומחצה על מחצה דמאי. ואם הכניסה לבית מתקנה ודאי עכ"ל. והנה ביאור המלה ודאי היינו שגם נותן מ"ע לעני, וא"כ מוכח שאפי' במחצה על מחצה אם הכניסו לבית מתקנה ודאי ונותן המ"ע לעניים, וק"ו אם הרוב טבל שנותן לעני, וכ"כ הישועות מלכו, שמה שכתוב ודאי היינו לתת לעני, דאוקי אחזקת טבל ומה הקשה על האי דין של כל העיר מוכרין ודאי וכו' שמדוע הכא לא יתן המעשר לעני שמ"מ גם קבוע הוא כמחצה על מחצה? וכתב שם, שבכל קבוע לא מעמידין על חזקת טבל. ופי' דבריו, שבמצא כריכות יש רוב טבל והוא זה שיוצר חזקת טבל - כיון שהרוב לא מעשרים - ולכן צריך לתת לעני. אך כאשר אנו אומרים שכל קבוע כמחצה על מחצה, נגער מהחזקת טבל כיון שחצי מן הסבירות שזה מעשר רוב וכן וכו' צ"צ לתתו לעני.

ובספר דרך אמונה (שם בביאה"ל) הביא דברי הישועות מלכו וכתב עליו, ולא הבנתי, דקבוע כמחצה על מחצה דמי, אבל לא עדיף ממחצה על מחצה ואם במחצה על מחצה מוקמינן אחזקה וצריך לתת למה לא יצטרך כאן לתת וכו'. ואפשר דמשי"כ רבנו שם דמחצה על מחצה ודאי, אין הכוונה שצריך לתת את המעשרות, אלא הכוונה שצריך להפריש גם את התר"ו וכו' וצ"ע. ונראה מ"מ שרק לגבי מחצה על מחצה כתב שאי"צ לתת לעני, אך כשהולכים אחר הרוב ומתקנה ודאי גם לדעתו נראה שצריך ליתן לעני את המעשר. ומ"מ מפורש הן שגם דעתו של הישועות מלכו שגם בספק השקול צריך לתת לעני בצירוף חזקת טבל, וכך ס"ל בדעת הרמב"ם (וע"י בסוף ההערה ביאור לדברי הישועות).

והנה המקדש דוד (סי' ב"ז שם) הביא את הרמב"ם אודות מצא כלכלה, וכתב שם וז"ל: זה דמעשרן ודאי ע"כ היינו לענין דצריך ליתן המתנות לבעליהן, ואע"ג דרק רוב מכניסין לבתים, ושמה הוא מהמיעוט דמכניסין לשוק והן רוב דמאי, אלא דאזלינן בזה בתר רוב, וצריך ליתן את המתנות לבעליהן. ונראה הטעם דבמצא כלכלה לא אמרינן דאין הולכין בממון אחר הרוב, משום דהכא הספק נולד קודם שזכה בהכלכלה, ואזלינן בתר רוב דליכא מוחזק ונקבע הדין דהמתנות לבעליהן. ואע"ג דס"ל להר"מ שאם הני פסיסה לאור שנולד הספק, הכא אין כאן ספק כלל, דאזלינן בתר רוב וחשוב כודאי. ושוב הקשה שם שאם כך, מדוע במחצה על מחצה והכניסה לביתו מתקנה ודאי והרי אין זה אלא ספק ואין כאן רוב ומדוע צריך ליתן המתנות לבעליהן (ולא כהבנת הד"א ה"ו). וכתב שם

לעיל. וראיתי שהביאו הלכות פסוקות מהראש"ל הרה"ג מרדכי אליהו זצ"ל (חוברת אמנות עתיך עמ' 11 הל' א) שם כתב שבספק טבל יש ליתנו לעניים, שאל"כ הוא ספק גזל. ואמנם לא הרבה במקורות לזה אך מ"מ מסקנתו להלכה כך היא, ושמחתי אני העני בזה. ועו"ע בשו"ת חלקת השדה חלק ד (תרר"מ סי' כד) שם הבאתי שכי"כ מוריגו הגאון רבי יששכר מאיר זצוק"ל שיש לתת בספק טבל לעניים, וראה במכתב מה שכתבתי לפני מוריגו ראש הישיבה זצ"ל. ועוד שם בסי' כה, הבאתי תשובתו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל שהשיב להקל ולהשתמש להפקיר את הנכסים [ראה להלן] רק בספק טבל ולא בטבל ודאי, הרי שהסכים שיש לתת גם בספק טבל, וערכתי על כך מכתב לפני מרן הראש"ל זצוק"ל האם זאת כוונתו, והשיב: 'אמת ונכון' יעו"ש. ועל כל האמור יש להוסיף טעם נוסף להחמיר, שרבים מבעלי הפירות אינם יודעים כלל שהמשיגים מפריש מעשר עני ומוזכר לשבט העניים תשע אחוז מכלל הפירות, ובכה"ג כבר כתבנו לעיל בפ"ב סי"ג בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שהפרישם אינה חלה כלל ודינם כטבל גמור, וא"כ חייבים להפריש מזה מעשר עני כדין טבל ודאי וליתנו לעניים, וא"א לסמוך על דיני דמאי שא"צ לתת לעניים. ובפרט שאף אם נאמר שהמע"ה, מ"מ ספק גזל עניים נשאר כאן (וכמש"כ המהר"י קורקוס ויובאו דבריו לקמן), וממדת חסידות יש לתת לעניים וכמו שנהג ר"ע המובא לקמן, ומ"מ כפי שהבאנו לעיל יש שפוטרים מליתן בספק טבל, והמיקל יש לו שיטות לסמוך עליהם.

ומש"כ שלדעת כולם כשיש חזקת חיוב על הפירות, כגון שידוע שחלק מהפירות מע"ע ולא ידוע כמה, חייב לתת לעני מספק, מקורו הוא בדברי הגמ' בחולין שם, שכשיש חזקת חיוב, כגון בחורי הנמלים שודאי השדה יש לקט, והשאלה כמה מהתבואה שבחור היא של עניים, בזה ספיקו להחמיר, וא"כ ה"ה כשודאי יש כאן מע"ע, והשאלה היא כמה מהם, יש להחמיר לכו"ע.

הלכה למעשה עולה מכל האמור שבספק טבל ראוי מאד להחמיר ולתת לעניים, משום שרבו הדעות והטעמים שצריך ליתן המעשר לעני אף בספק טבל, כמובא לעיל. וק"ו היכא שקונה ממקום שהרוב שם אינם מעשרים כלל. וברוב טבל ראוינו בכמה מקומות שצריך לעשרו כודאי וליתנו לעניים [ובאופן שהרוב המוחלט אינם מעשרים אף אם ימצא צדיק אחד או שנים המקפידים על המעשר, וקנו משוק זה, ואינם יודעים מהיכן קנו, יש לומר שבכה"ג אין הכלל שאין הולכין בממון אחר הרוב, כיון שהשאר זה מיעוטא דמיעוטא. וכבר כתב השדי חמד (מערכת האלף אות פה) בשם ס' אור צדיקים, שהיכא שזה מיעוטא דמיעוטא, כן הולכים אחר הרוב אפי' בממון. ועוד יש להוסיף שיש כאן רוב וחזקה, היינו חזקת טבל, ועי"ש בשד"ח בסוף האות ואכמ"ל בכ"ז]. ויש להוסיף לזה את התי' הב' בתוס' לעיל שס"ל שכל התקנה אינה אלא בדמאי, אך בשאר ספיקות חייב בנתניה. ולכן נלענ"ד שראוי מאד ליתן לעניים, ובפרט שבעניים קי"ל ספק לחומרא וצדק משלך ותן לו, וכ"פ מרן השו"ע להלכה גבי צדקה שיש להחמיר (ול"ד לגבי לקט) וכמובא

בית בארץ ישראל – חובב מצוה

שאלה: אחד היושב בחו"ל והוא מחבב את א"י הרבה ולכן משום חובב א"י קנה לו חורבה אחת בא"י והוא עודנו יושב בחו"ל ורק משום חובב א"י אינו רוצה שתשאר זו חורבה ורוצה לבנותה ע"י אחרים ואעפ"י שאינו דר שם ושאל עתה עצה טובה אם יצוה שיבנו אותה בית וישכיר אותה לדור בו או אם יטענה אילנות לעשות גינה ותוציא פירות איזה דרך עדיף טפי או אם שניהם שווים וכן עמד השואל ושאל אם אחד דר בחו"ל איותה נפשו לקנות לו מקום בא"י משם חובב מצוה אם יקנה בית עדיף טפי או אם יקנה גינה עדיף או אם שניהם שווים. יורנו המורה לצדקה ושכמ"ה.

תשובה: ודאי לענין מצוה וחובב א"י הבית עדיף טפי מהגינה דהכי איתא בתוספתא דערבין סוף פרק ה' וכן פסק הרמב"ם ז"ל בה' ש'מטה ויובל פרק י"ג הלכה וא', וז"ל 'לא יסתור אדם את ביתו לעשותו גינה ולא יטע חורבתו גינה שלא יחריבו את ארץ ישראל', ע"ש. משמע דבית עדיף מגינה טפי, וכן פסק הרמב"ם ז"ל ה' שכנים פ' יו"ד י' הלכה א', וז"ל 'היה הלוקח רוצה לבנות בה בתים וכן המצר רוצה לזרעה הלוקח וזכה משום ישוב הארץ ואין בה דין בן המצר' ע"ש. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו.

שו"ת תורה לשמה (לדבינו יוסף חיים מבגדאד זיע"א בעל הבא"ח, סימן שפז)

הרה"ג
משה יהודה לנדאו
שליט"א

מרבני המכון

טעם איסור כלאי הכרם במפולת יד והנפקא מינה בזה
ובו יתברר האם האיסור הוא מפני תוצאת הכלאים או מפני מעשה הזורע

פתיחה: נצטוונו בתורה על איסור כלאי הכרם "לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם". בפסוק זה נאסרה זריעת כלאי הכרם, ואף נאסרו הגידולים של כלאי הכרם באכילה ובהנאה. העובר על זה לוקה הן על הזריעה והן על האכילה (רמב"ם כלאים ה, ב; מאכלות אסורות י, ז).

בגמרא מובאים דברי ר' יאשיה שלא זו נאמר רק כאשר זורע בבת אחת את הזרעים עם זרע הגפנים. וכך נקטו להלכה הראשונים והפוסקים. ולפי זה אין לאו כאשר זורע תבואה בכרם קיים. דין זה דורש ביאור, מה בכך שלא נזרעו כאחד, והרי מצב הכלאים בכרם קיים גם כאשר לא נזרעו יחדיו, ומדוע אינו עובר בזה בלאו.

המאמר שלפנינו עוסק בשיטות השונות להבנת דין זה, והנפקא מינה בזה להלכה. [לגבי כלאי זרעים - יש סוברים שלר' יאשיה גם בזה אין איסור אלא במפולת יד, ולפי זה הנידון במאמר שלפנינו נוגע גם בהם. ומ"מ בכלאי זרעים לא נאסרים הגידולים באכילה והנאה.]

להלכה הזורע כלאי הכרם עובר על הלאו רק כשזורע במפולת יד, כמבואר בגמ' (ברכות כב, ועוד): 'אמר רנב"י נהוג עלמא... כרבי יאשיה בכלאים כדכתיב "לא תזרע כרמך כלאים", רבי יאשיה אומר לעולם אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד'. וכן פסקו הרמב"ם (פ"ה ה"ב) והשו"ע (סי' רצו ס"א).

הזורע שלא במפולת יד, כגון שזורע תבואה בכרם, או נוטע גפן בשדה תבואה, יש מהראשונים (ר"י ועוד) שסוברים שאינם נאסרים כלל, וי"ס שאסורים מדרבנן. ובדעת הרמב"ם (שם בה"ז, ז), שכתב: "אסור לזרוע ירקות או תבואה בצד הגפנים או ליטע גפן בצד הירק או תבואה ואם עשה כן אע"פ שאינו לוקה הרי זה קדש ונאסרו שניהם בהנאה הירק או התבואה או הגפנים ושורפין את שניהן שנאמר פן תקדש המלאה הזרע", יש שביארו שאיסורו מדרבנן (הרא"ש), וי"ס שהוא מן התורה אלא שלא לוקים על כך (בי"ח ואחרונים, וראה בנו"כ) [ראה בהרחבה בתנובות שדה גליון 175].

ויש להבין, מפני מה הזהירה התורה על איסור הכלאים רק כשנעשה במפולת יד, והרי בפועל מצב התערובת של הגידולים קיים גם כשלא נזרעו במפולת יד? האם יש להסיק מכך שמהתורה כשלא נזרע במפולת יד אין על התוצאה שם כלאים, או שמא מצב כלאים והתוצאה קיימת ואסורה, אלא שאעפ"כ לא הזהירה התורה בלאו אלא רק כשהזורע עושה פעולת זריעה בבת אחת?

איסור התורה "לא תזרע כרמך כלאים" משמעו בפשטות שכל שהתוצאה תהיה כלאים, הזהירה התורה שלא לזרוע [בין לזרוע בכרם, ובין לנטוע בין זרעים. ובכלל זה עבודות שדינם כזריעה, כמבואר במו"ק ב:], וכן היא סברת הרא"ש (הל' כלאים ס"ד) שכל שאין אזהרה ע"כ שאינו כלאים. הגדרה זו נכונה בודאי לחולקים על ר' יאשיה, הסוברים שהן הלאו והן תוצאת הכלאים הינם גם כשזרוע שלא במפולת יד. וכך נראה להגדיר גם לפי ר' יאשיה, לשיטת הנו"ל הסוברות שכשלא נזרעו במפוי לא נאסרים הגידולים מן התורה, א"כ הזהירה תורה שלא ליצור כלאים, אלא לשיטתה זו מצב ושם כלאים אינו אלא כשנזרעו במפוי^א.

אבל לסוברים שלרמב"ם נאסרים הגידולים מהתורה אף שלא במפוי [ואף במין אחד בכרם], וכ"ד הר"ן [בב' מינים בכרם], אע"פ שהלאו אינו אלא בב' מינים במפוי, א"כ מוכח שלא בכל אופן שהתוצאה כלאים הוזהר הזורע בלאו [ואיסור הגידולים הוא מ"פן תקדש המלאה הזרע ותבואת הכרם], שמשם נלמד דין "זרוע ובא" (פסחים כה). גם לר' יאשיה, כמוש"כ הר"ן, וע"כ שהגדרת הלאו "לא תזרע..." אינה אזהרה שלא ליצור כלאים, שהרי כלאים שאינם במפוי אסורים אף בהנאה, ואע"כ אינם באזהרה זו. ע"כ שהלאו אינו רק מחמת תוצאת הכלאים, אלא אזהרה על האדם מחמת צורת העשייה. כנראה שבכך המראת הזרוע כנגד רצון ה' גדולה יותר^ב.

ואמנם הרא"ש הנ"ל ממאן לסברא זו, וסובר שמעשה שלא הזהירה התורה עליו, גם הפירות אינם נאסרים. אך ביישוב הרמב"ם והר"ן [לשיטת הנו"ל] לכאורה צ"ל כאמור, שיש הבדל בין איסור החפצא [הגידולים] לאיסור לאו על הזרוע מחמת מעשיו.

נפ"מ לדינא עולות מהספק הנ"ל

א. הנפ"מ העיקרית שהוזכרה לעיל, האם בכלאים שאינם במפוי אסורים הגידולים. גם לרמב"ם ודעימיה שאסורים, יש נפ"מ אם איסורם מדאורייתא או מדרבנן. ב"תנובות שדה" גליון 175 הבאנו נפ"מ לדינא לגבי כלה"כ שלא במפוי בחו"ל, וכן אם ניתן להקל כשיש צירוף ספיקות נוספים. יש להוסיף נפ"מ לדינא האם מותר להשתמש בהם לצורך חולה שאיב"ס, שנקט הרמ"א (ו"ד ס"י קנה ס"ג) שאף שכלה"כ אסור גם בהנאה שלא כדרכה, מ"מ באיסור דרבנן לצורך חושאיב"ס מותר אפילו בהנאה כדרכה חוץ מאכילה ושתייה. ע"ש.

ב. נזרעו בזאח"ז, וכששנים זורעים - בחזו"א (ס"א א סק"ז) מסתפק אם כוונת ר' יאשיה למפוי בדווקא, שמפילם יחד, או אף כשזרוע אותם בזאח"ז, ואף כשזרוע חיטה ושעורה היום וחרצן למחר, כל שהקודמים לא השרישו כשזרוע השאר חשיב מפוי. וכ' שמסתבר שא"צ מפוי ממש, שהרי גם כשהם במפוי א"א לצמצם שיגיעו שניהם יחד לארץ. ולפי זה כתב שאם אחד זרע חיטין וחרצן, והשני זרע אח"כ שעורים, האחרון חייב. ובהמשך מוכיח כן גם מהירוש' שתי' שבכלה"כ נאסר גם כששני מיני הזרעים רחוקים זמ"ז יותר מו' טפחים, עד ד"א, בשונה מכלאי זרעים. והרי א"א

א. אמנם צ"ע מדוע מצב כלאים הוא רק כשהזריעה נעשית במפוי, והרי בפועל כלאים לפנינו? ולכאורה אפשר לדחוק ולבאר אחרת, שמצב כלה"כ הוא אף שלא במפוי, אלא שדינו ככלאי זרעים שלא נאסרים הגידולים, והגידולים נאסרים רק כשהיתה המראת ועבירת העובר ופרהסיא כשזרוע ב' מינים וחרצן ובמפוי, ומפני המראתו נאסרים הגידולים. אלא שדחוק לפרש כך, שבכלאי זרעים יש אזהרה, אבל בכלה"כ הי"ן מצינו לשיטה זו אזהרה מלזרוע שלא במפולת יד? ובדוחק יש לתרץ שלכך הועילה אזהרת כלאי זרעים שנובר כשזרוע שני מינים בכרם, וכעין הירוש' כלאים פ"ז שהק' לר' יאשיה למה צריך פסוק לאסור בכלה"כ הרי אסור משום כלאי זרעים, ע"ש. וע"ע להלן.

ב. בדוחק לדחות ולומר שהטעם שיש לאו רק במפוי היא מפני שזריעה במפוי היא יותר כלאים בחפצא, ולכן בזה לוקים, ק' לומר כן, שהרי בתוצאה שווים הכלאים ולא משנה כיצד נזרעו. אף שלעיל ביארנו סברת החולקים שמפוי שונה בצורת הכלאים, שם נזקקנו לפרש כך לשיטות שאין איסור כלאים שונה מאיסור האדם בהם, א"כ ג"פ שזו צורת כלאים.

שבמפוי יפלו בריחוק כזה, ע"כ שא"צ מפוי ממש.

אלא שבהמשך [בד"ה אח"כ ראיתי] מוכיח שאינו כן מהירושלמי (כלאים רפ"ח) שהק' לר' יאשיה שמצריך שני מיני זרעים עם החרצן, מה הוסיף האיסור בכלאי הכרם, הא בלא"ה אסור משום כלאי זרעים. ותי' נפ"מ להתרות משום שני הלאוין, או נפ"מ שגם כשהם רחוקים זמ"ז יותר מו' טפחים אם הם כלאים בכרם חייבים. מדוע לא תי' הגמ' שנפ"מ אם הראשון זרע חיטה ושעורה, והשני זרע אחריו חרצן לפני שהשרישו, שילקה? ואף שאפשר שזה בכלל תי' הגמ', "מ"מ יותר נראה דבעינן שאחד יעשה הכל. ואפשר דבעינן שיהיה דעתו בשעת זריעה ראשונה לגמור שלושתן. ואפשר דבעינן מפוי ממש. וצ"ע."

והנה יל"ע מדוע להסתפק אם מפוי דווקא, הרי בר' יאשיה מפורש מפוי, שבזה עושה כלאים בב"א [וכן סתמו הפוסקים, וכ"מ במנ"ח תקמח, ועוד? ועוד, מה הוכחתו שבמפוי לאו דווקא שהרי א"א לצמצם שיגיעו לאדמה יחד, הא מפוי הוא בפעולת האדם, ולא בזריעה בקרקע? גם ראייתו שבמפוי לא מצוי שנופלים בריחוק ו"ט זמ"ז תמוהה, וכי לא יכול לזרוק במפוי כלפי מעלה, או כשסיערתו הרוח, ויפלו רחוקים זמ"ז?

וע"כ נל"פ שדעת החזו"א שלכל השיטות מפוי אינה מפני פעולת הזורע, אלא מגדירה את צורת הכלאים מחמת שנזרעו כאחד באדמה. ולכן מסתבר לו שצורת הכלאים לא תלויה בהגעתם לאדמה כאחד, אלא שמתחילתם שהוא השרשתם היו יחד.

אלא שבהמשך לאחר הוכחתו מהירוש', חוזר בו לכאורה, ומוכיח שעובר רק כשאחד עושה הכל, ואפשר שתלוי במחשבתו, ואפשר שבמפוי ממש. ולפי זה אין זה דין רק בצורת הכלאים, אלא גם באיסור האדם. וממילא חוזר בו ממש"כ שכשאחד זורע חטיין וחרצן והשני שעורים ילקה האחרון, אלא לא ילקה אף אחד. ואפשר שגם כשאחד עשה כן אינו לוקה אלא כשזרע במפוי ממש.

אמנם בחזו"א להלן (סי' ב סק"ח) נראה שנשאר שמפוי נחשב גם כשנזרעו בזמ"ז לפני השרשת הראשון [שמא סי' ב נכתב לפני שחזר בסי' א, וכפי שכתב אח"כ ראיתי. וצל"ד].

להאמור, ספק החזו"א תלוי בצדדי החקירה הנ"ל. אם מפוי הוא בצורת הכלאים, שאין כלאים אלא כשתחילת גידולם יחד בכלאים, מתבקש שגם כששנים זרעו כאחד חייבים, וא"כ כל שזריעתו קודם ההשרשה האחרון חייב, שזו צורת הכלאים בחפצא. ולכה"פ כשיזרעו בב"א הוי כלאים, ואפילו ע"י שנים [ועל ראיית החזו"א מהירושלמי יתרוצו שזה בכלל תי' הגמ' שם]. אבל להרמב"ם לשיטות שאיסור הגידולים מדאורייתא הוא גם כשאינו במפוי, א"כ האיסור במפוי אינו מפני צורת הכלאים, אלא מפני עשיית הזורע, צ"ל לכאורה אדם אחד שעושה, ובמפוי דווקאג.

ג. זריעת גוי במפוי - חיטה שעורה וחרצן שנזרעו ע"י גוי [או שאירע מקרה ונפלו בב"א ונזרעו מאליהם, וכדו'], אם סיבת האיסור במפוי היא מפני שכלאים אינם אלא אם מתחילה צמחו יחד, גם למעשה גוי או הנזרע מאליו דין מפוי. לפיכך, הסוברים שאין הגידולים נאסרים אלא כשנזרעו במפוי, ה"ה כשנזרעו ע"י גוי או מאליהן. וכ"כ בחזו"א (ב. ח ד"ה וכל), וביאר שזהו העירוב שאסרה תורה. אולם, אם סיבת הלאו אינה בעצם הכלאים, אלא מחמת מעשה האדם, צ"ל דין זה רק בישראל בר חיובא. ואמנם אין נפ"מ בזה לא לענין הלאו, שגוי אינו בלאו, ולא לענין הפירות שבלא"ה אסורים. אבל נפ"מ להמבואר להלן.

והנה לכאורה ראייה ברורה שאיסור מפוי הוא מחמת מעשה האדם ולא בצורת הכלאים. הרמב"ם (כלאים פ"ח ה"ג) כתב: "ולא אסרו בחוצה לארץ אלא לזרוע שני מיני ירק או תבואה עם החרצן

ג. בישועות מלכו פ"ה ה"ב כ' שמפוי לאו דווקא, וה"ה בזרע בזאח"ז בלא הפסק נחשב מפוי. זה אינו כהחזו"א.

במפולת יד. ואם אמר לתינוק נכרי לזרוע לו בחוצה לארץ מותר, אבל לא יאמר לנכרי גדול שלא יתחלף בישראל". מקור דינו בגמ' (שבת קלט.) שמביאה שרב משרשיא יהיב פרוטה לתינוק נכרי וזרע ליהד. והנה, אם הנזרע במפולת יד הוא צורת הכלאים האוסרת, בין בזריעת ישראל ובין ע"י נכרי, א"כ גם בחו"ל שנאסר כלאים במפוי" נאסר כעין דאורייתא אפילו כשזרע נכרי, וא"כ מדוע מותר כשזרע גוי. וע"כ שהלאו שנאמר בזריעת מפוי" נאמר מחמת מעשה הישראל, ואמירה לגוי אסורה מדין אמירה לנכרי, ובחו"ל גזרו כעין דאורייתא שאם בא"י עובר בלאו, בחו"ל אסור, וא"כ גוי שאינו בלאו אינו כדין מפוי", ובחו"ל שהוא איסור דרבנן התיירו באמירה לנכרי.

אכן ראשונים רבים [רמב"ן, ריטב"א ור"ן בשבת שם, ורא"ש בהל' כלאים אות ג, וכ"כ הגר"א בשו"ע וכ' שכ"ד רש"י ותוס'] מבארים שרב משרשיא לא התייר אלא בכישות בכרם, שבגמ' שם מבואר שהוא ספק אילן, ולדבריהם אין ראייה להנ"ל [אלא שיעויין בלשונם שיש שדנו בשאר ירקות בדין אמירה לעכו"ם, ולדברינו אם מפוי" הוא בהגדרת שם כלאים אין זה שייך להלכות אמירה לעכו"ם].

בנוסף, לפי החזו"א גם מהרמב"ם אין ראייה מוכחת מהנ"ל, שהחזו"א (א. ב) סובר שמש"כ הרמב"ם (שם ה"ד) שבזריעה שאינה במפוי" בחו"ל אסורים באכילה היינו אפילו בהנאה, ולכן קשה לו א"כ למאי נפ"מ שמותר לזרוע, ומת' שנפ"מ שיוכל למכור לפני השרשה, ובד"א הוסיף נפ"מ כשרוצה לעשות גדר ביניהם קודם שישירשו. ולשיטתו ניתן לדחוק שגם במפוי" בחו"ל הותרה אמירה לעכו"ם בשני אופנים אלו, אע"פ שהמפוי" הוא דין בצורת הכלאים.

אמנם ברור שדברי החזו"א הנ"ל מחודשים ביותר, והם דלא כפשוטן לשון הרמב"ם שכשאינו במפוי" נאסרים רק באכילה בחו"ל, וכפי שפירשו הכס"מ ועוד, וכן הביא בצה"ל ס"ק קיא שכ"כ

ד. כלאים אסורים בחו"ל מדברי סופרים (קידושין לו., ועוד). מסתימת המפרשים משמע שאסורים במפוי" אף בהנאה, כעין דאורייתא [ורק כשאינו במפוי" שמותר לזרוע כ' הרמב"ם שמ"מ אסורים באכילה]. ובריטב"א (שבת קלט.), וכע"ז ברמב"ן ובר"ן שם, מוכח שסוברים שבמפוי" אסור אף לקיים וכ"ש בהנאה, שהוכיחו שרב משרשיא שנתן פרוטה לגוי קטן שזרע עבורו סבר שמותר לזרוע כישות בחו"ל, שאל"כ מה הועילה הזריעה הרי יש איסור לקיים [אמנם בפסקי הל' יד דוד (ח"ב פ"ה ה"א אות א) הסתפק אם אסור בהנאה במפוי"]. והנה מהכס"מ היה מקום להוכיח שגם במפוי" לא נאסר בהנאה, שביאר שהמעשה שרב משרשיא נתן פרוטה לגוי קטן לזרוע לו היה בחו"ל במפוי", ובהמשך (ד"ה ועיפ"י כ') שמאחר שלדעת הרמב"ם נאסר באכילה [אפילו כשאינו במפוי"], למה זרע רב משרשיא ע"י הגוי, ומתרץ כדי להתיירו בהנאה. משמע שסובר שאף שזרע הגוי במפוי" לא נאסר בהנאה. אלא שלכאורה אין מכאן ראייה שגם זריעת ישראל במפוי" מותרת בהנאה, ש"ל שכיון שמן התורה בא"י הוא בלאו, בחו"ל נאסר אף בהנאה, אבל זריעת גוי דינה כמו שאינו במפוי" [אמנם הריטב"א ועו"ר חולקים וסוברים שגם זה אסור בהנאה, ומחלוקתם מבוארת לפי דברינו שנראה שיש מח' בין הרמב"ם לראשונים במהות איסור מפוי"].

ומ"מ הרמב"ם פוסק שמותר לומר לגוי קטן לזרוע עבורו בחו"ל במפוי", ודלא כהראשונים הנ"ל. ומשמע שהגידולים מותרים. אמנם לכאורה הגידולים מותרים רק בהנאה ולא באכילה, שהרי להרמב"ם (שם הל' יד) גם כלאים שלא במפוי", שמותר לזרוע, מ"מ הפירות אסורים באכילה, וכ"ש כשזרעו במפוי". וכן מוכח מהכס"מ הנ"ל. אכן הרבה ראשונים [רש"י, רמב"ן, ריטב"א ור"ן בשבת שם, ורא"ש בהל' כלאים אות ג, וכ"כ הגר"א בשו"ע וכ' שכ"ד רש"י ותוס'] סוברים שרב משרשיא לא התייר לומר לגוי בודאי כלאים, אלא רק בכישות בכרם שבגמ' שם מבואר שהוא ספק אילן, אבל כשהוא ודאי כלאים אסורה אמירה לנכרי במפוי", ולא עוד אלא שיש שכתבו שאסור לקיים כלאים אלו. אמנם דעת הרמב"ם שאמירה לגוי מותרת, וממילא ודאי קיום הכלאים מותר בנזרע ע"י גוי. וע"ע חזו"א (ס"א ק"א) שפשיטא ליה כהראשונים שזריעת גוי לא מתירה, ורק בכישות נאמר כן. אלא שתמה על הרמב"ם א"כ מה התועלת בזריעת הגוי, ודוחק לתרץ שנפ"מ למכור קודם השרשה. ובודאי שתירוץ זה דחוק ביותר. אלא נ"פ שדעת הרמב"ם שבזריעת גוי אפילו במפוי" לא נאסר בהנאה. ולפי דברינו מתבאר שמחלוקת הראשונים הנ"ל תלויה בשאלה מפני מה נאסרו הכלאים רק במפוי", שלדעת הרמב"ם גם שלא במפוי" שם כלאים עליהם, ואעפ"כ הלאו אינו כי אם במעשה הישראל האסור במפוי", ובחו"ל נאסר במפוי" רק באופן שבא"י אסור בלאו, וזה דווקא בזריעת ישראל [אלא שעדיין נשארת על הרמב"ם קושיית הריטב"א, כיצד הק' הגמ' שיתן לתינוק ישראל, והרי הזריעה אסורה, ואסור לספות לקטן אפילו באיסור דברבנן? ושם לרמב"ם כה"ג אינו נידון כספיה. או שקושיית הגמ' היתה לגבי כשות שהוא ספק עץ. וצ"ע], ואחרים סוברים שהאיסור במפוי" הוא מפני ששם כלאים אינו אלא במפוי" [ועוד יש מי שפירש שרב משרשיא אמר לגוי לזרוע בשדה הגוי. צ"פ מו' בשה"מ].

בשיטה לא נודע למי וכן בחינוך. וגם דחוק ביותר לפרש כשיטתו שכוונת הרמב"ם שמותר לזרוע הוא רק כשרוצה למכור לפני השרשה. וע"כ בודאי פשוטת כוונת הרמב"ם דלא כהחזו"א, ושבה ראייתנו הנ"ל.

אלא שכל ראייתנו משיטת הרמב"ם, שנראה שסובר שאיסור מפו"י הוא דין באיסור הזורע, אבל הסובר שאיסור מפו"י הוא בצורת הכלאים יעמיד שהיתרו של רב מרשיא רק בכישות, וכמב"ל.

ד. המחפה בכלאים - הנה ברמב"ם מבואר (פ"ה ה"ב) שכשם שזורע במפו"י לוקה כך המחפה את הכלאים לוקה. המקרה הפשוט הוא כאשר ללא החיפוי לא היה צומח, וע"י חפויו ישריש. החזו"א (ב, ח ד"ה והא) כ' שלא למקרה זה כוונת הרמב"ם, שזה בודאי זורע גמור, ופשיטא שחייב, וע"כ כוונתו כשנזרעו הכלאים [אף שלא במפו"י] ואעפ"כ חייב אם יחפה לפני שישרישו [כשהחיפוי מועיל לגידול], שהחיפוי בכל הגידולים כאחד הוא מפו"י. כמו כן אם נזרעו במפו"י, ואח"כ [אפי' לאחר ההשרשה] עושה פעולה המוגדרת כזריעה כגון חיפוי וניכוש והשקיה, לוקה. אבל מסתפק (שם ד"ה ויש) מה הדין בנזרעו חיטה שעורה וחרצן שלא במפולת יד, והשרישו, ואח"כ יעשה ככולם יחד מלאכה שדינה כזורע, כגון חיפוי, ניכוש, השקיה, וכו', האם יהיה לזה דין מפולת יד לענין איסור הפירות [לשיטת שבלא"ה מותר]. וגם להרמב"ם שבלא"ה נאסרים הפירות, יש להסתפק לענין מלקות, האם ילקה על מלאכות אלו כדין זורע במפולת יד.

ומביא ראייה מהמרדכי (הביאו הרמ"א בסו"ס"י רצו) שמתיר לקנות מהגוים ירקות שגדלו בכרם מפני שלא שכיח שנזרעו במפולת יד, וסובר כשיטת שמה שלא נזרע במפו"י לא נאסרים הפירות. וק' עליו שהרי בודאי שהבעלים ניכש וחיפה והשקה אותם יחד כשגידלם, וא"כ נזרעו במפו"י, וייאסרו הפירות? ומוכח שפעולות אלו אינם יוצרים מצב כלאים במפו"י אא"כ נעשו לפני השרשתם [וע"ש בסוגריים מש"כ לדחותה]. ומוכיח מזה שגם לדעת הרמב"ם לא ילקה על כך.

אלא שלענ"ד צ"ע כיצד ניתן להוכיח מהמרדכי לשיטת הרמב"ם, והרי המרדכי כשיטת הראשונים שהגידולים שנזרעו שלא במפולת יד מותרים, ולכן מתיר לקנות אותם, ולשיטת אלו הגדרת מפו"י הוא משום שזו צורת הכלאים, כמוש"כ, וכ"כ החזו"א, ומהמרדכי ראייה שלאחר שכבר השרישו נקבעה צורת הכלאים שלא במפו"י, ואין בחיפוי ודומיו לשנות זאת. אבל אם כדברינו שלהרמב"ם הגדרת מפו"י אינה בצורת הכלאים, שאסורים בלא"ה, אלא במעשה העבירה, א"כ גם כשמחפה ומשקה אח"כ שמא יתחייב [ואמנם יש לדון אם יתחייב על חיפוי ודומיו כשאינו בשעת הזריעה, שמא אף שמחפה כזורע בכה"ת מ"מ הלאו בכלאים אינו אלא כשבוריעה הראשונה נעשו במפו"י, אבל כשנעשו אח"כ לא יהיה מלקות אפילו כשמחפה. ומש"כ הרמב"ם שמחפה לוקה הוא כשבלי החיפוי לא ישריש, או אולי כשמחפה קודם השרשה]. ומ"מ מהמרדכי ודאי אין ראייה לשיטת הרמב"ם [ולענ"ד מהחזו"א משמע גם בזה כשמש"כ לעיל שסבר שגם לרמב"ם מפו"י הוא מחמת שבכה"ג הכלאים בחפצא חמורות יותר, ולכן השווה. ואולי חזר בו אח"כ, וכמוש"כ].

ה. החזו"א [בסוגריים - בדר"כ הערה מאוחרת יותר] כ' לדון לדחות שאף אם השקיה וחיפוי מאוחרים דינם כמפו"י, אעפ"כ הפירות מותרים מדין זה וזה גורם, שגדלו מחמת הזריעה שהיתה בהיתר עם הזריעה הנוספת שנעשתה בהשקיה ובחיפוי ודומיו. נפלא. הנה לא כ' שיש כאן תערובת של גידול היתר מלפני המפו"י עם האסור, שא"כ היה צ"ל אסור. ולכן כ' שגם במה שגדל מהעבודה במפו"י ואילך הוי זוז"ג, ולא נאסר. אלא שילה"ק אי"כ למה פשוט לו לדינא שהזורע שלא במפו"י ולפני שהשריש חיפה והשקה וניכש הוי מפו"י, והרי גם בזה נימא זוז"ג. ועכ"ל שלפי סברתו זו [שהיא הערה מאוחרת יותר] אכן אפשר שהפירות לא ייאסרו.

ועוד יש לעיין, שהחזו"א סובר שיש לאו בעשיית הכלאים אף שהפירות לא ייאסרו מדין זוז"ג. ויל"ע דאם הגידולים מותרים מדין זוז"ג, פירוש הדבר שאין כאן תוצאת כלאים, אלא הוא מוסיף גורם של זריעת כלאים לגורם של זריעה שאינה כלאים, ואין זה כלאים אלא גורם במקום שיש גורם אחר. והרי ביארנו למעלה שלשי" הר"י והרא"ש והמרדכי איתם הגדרת הלאו היא לא ליצור כלאים, ומאחר שזוז"ג לכאורה אין מצב כלאים, שמא אין לאו בכה"ג. אמנם החזו"א סבר כנראה שיש כאן עשיית כלאים, אלא שאת הגידולים לא ניתן לאסור. וצ"ע.

ומ"מ האחרונים כ' דלא כהחזו"א, אלא גם עבודות זריעה כגון חיפוי וניכוש שנעשות אח"כ דינם כזורע במפוי וחייב. וכ"כ מנ"ח תקמח [וע"ש ששואל למה הרמב"ם לא כ' שמנכש לוקה כמו מחפה. לדברינו מיושב שמה לאו דמפוי"י שייך רק במעשה הזריעה הראשון], וישועות מלכו על הרמב"ם פ"ה ה"ב.

ה. מפולת שוורים - רבינו גרשום בבכורות נד. מבאר שדברי ר' יאשיה שדווקא מפולת יד נאסרה - למעט מפולת שוורים.

ביאור. הרמב"ן (שבת קנג:). ובמהדורות אחרות נדפס בסוף המסכת בשם תלמיד הרמב"ן) הקשה מדוע הנושא כליו על בהמתו בשבת נקרא מחמר, ובלאו, ומאידיך החורש בבהמתו חייב סקילה בשבת, ובשוגג חטאת, ולוקה ביו"ט (מכות כא:), כדין מעשה האדם עצמו? ומת' שבמחמר הבהמה הולכת לנפשה, אלא שיש לה התעוררות מעט מן המחמר, משא"כ בחרישה שהוא נותן עליה עול וכובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת, כל המלאכה תלויה באדם, ואין הבהמה אלא כלי ביד אומן [וראה חזו"א שביעית סי' כז סק"א, וסנהדרין סי' לה סק"ג שדן בדבריו].

נראה שמפולת שוורים שכ' רבינו גרשום היא באופן שהבהמה הולכת לנפשה ע"י התעוררות המחמר, וזה התמעט מדין מפוי"י, אבל אם באותה זריעה כובשה תח"י, נראה עפ"י הרמב"ן שנחשב כמפוי"י [וראה ד"א פ"ה ה"ב בביה"ל].

אם דין מפוי"י הוא דין בצורת הכלאים בחפצא, מחמת שנזרעו יחד, פשוט שגם הנזרע במפולת שוורים דינו כמפוי"י. וע"כ שרבינו גרשום סובר שאזהרת מפוי"י הוא מחמת מעשה האדם, ורק כשבר חיובא עושה כן, ומשום כך התמעטה מפולת שוורים אף שהאדם מחמר אחר בהמתו [כעת ראיתי שכ"כ במקדש דוד, אלא שלא ביאר]. לא ראיתי מי שכתב כדברי רבינו גרשום ולהלכה [וראה בביה"ל ה"ל].

סיכום הדברים

לשיטת שכשם שאין לאו בזריעת כלאים שאינה מפולת יד כך הפירות אינם נאסרים מהתורה, מסתבר שמפוי"י יוצר צורת כלאים האסורה, וכשאינו מפוי"י אין זו צורת הכלאים. ואילו לשיטת שהגידולים נאסרים גם כשלא נזרעו במפוי"י הרי שתוצאת הכלאים אינה תלויה במפוי"י, ולכן נראה שהלאו שיש רק במפוי"י הוא מפני חומרת מעשה העבירה של הגברא [אמנם הסתפקנו בדעת החזו"א בזה].

וכתבנו בזה כמה נפ"מ:

א. האם הלאו במפוי"י ממש, או שגם בשנשתלו בזא"ז, כל שהם כלאים מתחילת השרשתם. לכאורה תלוי בשיטת הנ"ל. אמנם נראה שהגידולים נאסרים ממנ"פ, שגם הסוברים שכשאינו במפוי"י לא נאסרים הגידולים, נראה שהם סוברים שזה נחשב מפוי"י.

ב. בשנים שזרעו באותו זמן או בזא"ז לפני ההשרשה, ונוצר כלאים, האם האחרון עבר על הלאו, או שאף לא אחד מהם, תלוי במח' הנ"ל. אמנם הפירות יאסרו ממנ"פ, כדלעיל.

ג. אמירה לגוי לזרוע במפולת יד, אם הלאו במפוי"י נאמר מפני מעשה הזורע, לכאורה בזה דינו כדין אמירה לנכרי, אבל אם מפוי"י הוא צורת הכלאים לכאורה הגדרתו חמורה יותר. ואמנם בא"י אין נפ"מ, שהאמירה אסורה ולא לוקים, והגידולים נאסרים לכו"ע, אבל בחו"ל לכאורה

אם הוא צורת הכלאים ייאסר בהנאה כזריעת ישראל, ואילו אם האיסור מפני מעשה הזורע יהיה מותר בהנאה, כדברי הכס"מ.

ד. הנזרע שלא במפוי, וחיפה הכל בב"א במפוי חיפוי שדינו כזריעה [ולכאורה ה"ה במשקה או מנכש, ושאר פעולות שדינם זורע], אם חיפה לפני ההשרשה כ' החזו"א שדינו כזורע, ואם חיפה אחרי השרשה אין כאן מפוי, ולא נאסרים הגידולים לדעת הסוברים שכל שאין מפוי לא נאסרים הגידולים. ולכן מותר לקנות בזה"ז גידולים שגדלו בכרם כלאים לשיטה זו. וכך פסק המרדכי והביאו הרמ"א. אבל לשיטת שכלאים נאסרים אף שלא במפוי, ודאי שאסורים הפירות. ומאידך לשיטה זו יש לדון אם לוקה על חיפוי ושאר עבודות זריעה שנעשו לאחר שנזרע.

וכן כשנזרע במפוי ולאחר ההשרשה מחפה או עושה מעבודות הזריעה כ' החזו"א שעובר בלאו. ולכאורה לשיטתו יעבור גם אם החיפוי והעבודות לא ייעשו במפוי, שהמפולת יד הוא הגדרת בצורת הכלאים. אבל לשיטת שמפוי הוא דין במעשה האיסור ילקה רק על עבודות הנעשות בכל הכלאים בב"א. מאידך שמה הלאו אינו אלא בשעת תחילת יצירת הכלאים. וצ"ע.

ה. מש"כ רבינו גרשום שהנזרע במפולת שוורים אינו כדין מפוי, ואינו לוקה, וביארנו שמסתבר שהבהמה אינה כבושה תח"י, אלא בדיבורו. לכאורה דינו כסוברים שמפוי הוא בהגדרת מלאכת האדם, אבל לשיטת שהגדרת מפוי היא בצורת הכלאים, לכאורה אין נפ"מ איך זורע.

'והוא יהיה פרא אדם'

וראיתי לציין בזה אימרה אחת מה שאמר לי החסיד שבכחונה, רבן של ישראל, פאר הדור, קדוש ישראל ורכבו, מרן החפץ-חיים זצ"ל... וכך אמר:

הנה התורה הק' אומרת על ישמעאל 'והוא יהיה פרא אדם', הלא ידוע כי התורה שלנו היא נצחית, ואם היא אומרת על ישמעאל והוא יהי' פרא אדם, הרי משמעותו שישמעאל ישאר לנצח פרא אדם, ואפי' יתאספו כל עמי התרבות שבעולם וירצו לחנך את ישמעאל ולעשותו כבן תרבות שלא יהי' פרא אדם הלא ודאי לא יוכלו בשום אופן ולא יעלה בידם בלל. כי לא בן תרבות הוא דהא התורה העידה עליו שיהי' פרא אדם, ויהי' פירושו גם לעתיד, לנצח.

ואפי' אם ישכיל ישמעאל ללמוד ויהי' למשל עורך דין וכדומה או יהי' עו"ד פרא אדם. ואם ישכיל להיות פרופסור, או יהי' פרופסור פרא אדם. זאת אומרת כי הפראות שבו לא תסור ממנו לנצח. ונאנח ואמר אוי מי יודע מה הפרא אדם הזה עלול עוד לעשות לעם ישראל באחרית הימים. וסיים את שיחתו אתי ואמר לי, מ"מ אין חשש זה צריך להיות עיוב לעלות לארץ ישראל, ובירך אותי בברכת עלה לשלום והי' יצליח דרכך.

והנה מרן החפץ-חיים זצ"ל הזה ברוח קדשו, ע"י פירוש הפשט שבתורה את מעלליו ואת פראות לבו של ישמעאל שאין בו אפי' שמץ ממדת הרחמים והחסד, וכולו ממדת הדין.

נאות דשא (לדבי אליעזר דיכובסקי, תלמיד הח"ח)

הרה"ג
שמואל ברוך גנוט
שליט"א

מראשי ישיבת 'משאת המלך'
ורו"כ ב'מדרש אליהו'

בדין הדלקה בשמן זית זך בחנוכה

מעלת שמן זית

גמ' שבת כ"ג א': 'אמר ריב"ל כל השמנים כולן יפיין לנר ושמן זית מן המובחר. אמר אבבי מריש הוה מהדר אמשחא דשומשמי אמר האי צליל נהוריה טפי, כיון דשמע לה להא דריב"ל מהדר אמשחא דזיתא, אמר האי צליל נהורא טפי, עכ"ד הגמ'. הרי לנו שראוי להדליק בשמן זית מפני ששמן זה ניחון בתכונות אור וצלילות יתר, ואכן חזינן שאב"י העיד שבתחילה סבר רבה ששמן שומשמיין טוב וצלול יותר ולכן הדליק בו, ורק לאחר שריב"ל העיד ששמן זית נחשב לשמן צלול יותר, עבר להדליק בשמן זית.

והב"י (תרעג, א) כתב שקי"ל שאפשר להדליק בכל הפתילות והשמנים, וכתב וז"ל: 'והרוקח כתב דשמן זית מצוה מן המובחר, וגם המרדכי כתב שמהר"ם היה רגיל להדליק בשמן זית'. וכתב בדרכי משה: 'והמנהג הפשוט להדליק בשעוה, וכן כתב במנהגים דשעוה מצוה מן המובחר כמו בשמן זית. וכתב מהר"א מפראג, וטעמא כי בודאי צליל נהוריה טפי מכל השמנים, ובכל בו כתב דיש מדליקין בנרות של שעוה ור"ף היה מצריך נרות ארוכות, אמנם מצוה מן המובחר בשמן זית, שבו היה הנס', עכ"ל. והשו"ע פסק דכל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה, למרות שהשמנים אינם נמשכים אחר הפתילה והאור אינו יפה, וכ' הרמ"א דמ"מ מצוה מהמובחר להדליק בשמן זית (מרדכי וכל בו ומהרי"ל). ואם אין שמן זית מצוי, מצוה בשמנים שאורן זך ונקי, ונוהגין במדינות אלו להדליק בנר של שעוה כי אורן צלול כמו שמן, עכ"ל. והמשנ"ב הביא בשם מהר"י ברובא (סי' ל"ט) דמ"מ מצוה בשל שמן טפי מנרות של שעוה, דע"י השמן נעשה הנס. ובשעוה"צ (סי' ד') כתב: 'והנה דעת מהר"ל מפראג בספרו נר מצוה שלא להדליק כלל בנר שעוה וחלב, אלא דוקא בשמן, מפני שהנס נעשה בשמן, אבל אין נוהגין כוותיה, מחצה"ש, עכ"ל.

נר שעוה

וז"ל המהר"ל מפראג (נר מצוה, עמוד כ"ד בדפוסים הישנים, ד"ה אמר יהודה): "מה שרוב העולם נוהגין לעשות נר של שעוה להדליק בו, חוץ מן אותם המדקדקים להדליק בשמן זית, מפני שהוא זכר לנס שנעשה בבית המקדש. כי לפי הנראה שהוא פסול לנר חנוכה לגמרי, דלא נקרא נר כלל, רק זה נקרא נר שנותנין השמן בכלי ומניחים שם הפתילה, שזה נקרא נר, לא כאשר כורכין השעוה על הפתילה, וכן חלב שכורכין על הפתילה לאו נר הוא רק אבוקה, ואבוקה נראה דפסול לנר חנוכה, מדאמר שם (שבת כג, ב) אמר רבא מילא קערה שמן והקיפה פתילות, כפה עליה כלי עשאה כמין מדורה ואפי' לאחד נמי אינו עולה. ועל כרחך היינו טעמא מפני שהנס נעשה בנר זה לאו נר הוא, רק מדורה, כיון שהקיפה פתילות הרבה אין זה נר כלל. וכן דבר זה כאשר כורכין שעוה על הפתילה, לאו נר הוא, רק אבוקה הוא ואין אבוקה הוא נר, כדאמר' במדרש (ילקוט"ש ח"ב תקס"ג) "אמר רבא למה

הצדיקים דומים לפני השכינה כנר בפני האבוקה" וכו'. ובהמשך ביאר ההבדל בין נר לאבוקה, "שהנר אינו שולט בכולו, שהרי הכלי עצמו נקרא ג"כ נר בכל מקום ובו אינו שולט האור הדולק, רק שולט בשמן ומושך השמן אליו וכו', אבל אבוקה א"צ לזה, רק מיד הוא שולט בכל השמן וכו'", ע"ש.

והנה היעב"ץ ז"ל הקשה במור וקציעה וז"ל: "ויש פוסלים נר שעוה לנר חנוכה מטעמא דבעינן דומיא דמעשה שהיה בשמן דמנורה, דהשמן היה בשמן זית. אך לפי"ז היה ראוי לפסול כל השמנים חוץ משמן זית שבו היה הנס, דהא כל שאר השמנים שמנו חכמים נמי פסלו למנורה וחכמים הכשירום לנר חנוכה. ומיהו עכ"פ נראה שצריך השעוה להיות מהותך כשמדליקין בו, דאם כורכו סביב הפתילה אין שם שמן עליו כלל וכו', דבוראי כל מה דאפשר למיעבד דוגמת הנס עבדינן, עכ"ל. ומצוה ליישב ד' המהר"ל ז"ל.

יישוב דברי המהרי"ל

ואשר צ"ל בזה דהן אמנם דהנס היה בשמן זית זך, מ"מ הנס לא היה אלא במה שכמות המספקת באופן טבעי ליום א' נעשה בו נס ודלק ח' ימים, ותו לא מידי, וע"כ לזה עבדינן זכר להדלקתנו האידנא. ואין בהנס שום שייכות להיותו עשוי מזית והיותו זך, דפרטים אלו כלל לא נגעו בגופיה דנס. ואמנם לפי"ז גם הצורך להדליק בשמן ולא בכל חומר בעירה אחר אין בו תוספת עשיית זכר לנס, דהא אף מה שהתנוסס הנס בשמן דוקא, אי"ז אלא פרט בקיום הנס ואינו שייך לגופיה דנס. ומ"מ ס"ל למהר"ל ז"ל דמכיון וחלוק שמן משעוה בעצם מהותו ואופני דליקתו, ע"כ בעי' שידליק דוקא בשמן, דבשעוה ואבוקה אינם דוגמת הנס כלל וא"כ לא עבדינן בזה זכר לנס.

ואם כנים דברינו אזי הני ראשונים הנ"ל דס"ל דבעי' להדליק בשמן זית דוקא, כיון שבו נעשה הנס, כוונתם היא דבזמנם היו ב' סוגי הבערה צלולים ויפים, שמן זית ונר שעוה, (וכדמשמעות לשונם), ואיכא הערפה להדלקת השמן מבין שניהם, כיון דב"שמן" נעשה הנס, אך אין כוונתם לזה ש"שמן זית" הוא, דלפימשנת היותו עשוי מזית הוא פרט שאינו מגופיה דהנס. ומה שנקטו "שמן זית" דוקא, היינו מפני שאורו של שמן הזית צלול ודולק יפה טפי משאר השמנים, ואכן כשימצא שמן שאורו צלול ויפה כשמן זית, אזי אין שום מניעה להעדיף את שמן הזית על פניו, וכדמשמעות הש"ס דשמן זית עדיף כיון דצליל נהורא טפי.

ונמצא מכל זה דהענין להדליק בדבר שהיה בו הנס, הוא דוקא בהחלק שבו נעשה גוף הנס ולא בפרטיו, שאינם קשורים לעצם הנס. ומשו"ה צריך להדליק בשמן, ולא דוקא בשמן זית. והא דמצינו דאיכא ענין להדליק בשמן זית דוקא, הוא מטעמא אחרנא, דצליל נהורא טפי. ובאופן שכל סוג שמן שהוא ידמה בצלילותו לשמן זית, אין לשמן הזית שום עדיפות הלכתית על פניו. ומד' המהר"ל למדנו ששעווה וכיוצ"ב דומה לאבוקה, ונפסלה כיון שאינה דומה לנר, והנס נעשה בנר דוקא. ואמנם מסקנת הפוסקים דלא כהמהר"ל, וכמש"כ השע"צ.

מעלת זכר למקדש

והנה כ' הראשונים ז"ל דראוי שפרסום הנס יהיה דומיא דנס המנורה, וכמש"כ רש"י (שבת כב, ב, ד"ה א) ד"אי המצוה של חנוכה תלויה בהדלקתה, מדליקין, כדאשכחן במנורה". והר"ן (הו"ד בב"י סו) כ': "אסור להשתמש לאורה, פי' כל תשמישין, ואפי' תשמיש מצוה, דכיון דע"י נס שנעשה במנורה תיקונו, עשאוה כמנורה שאין משתמשינ בה כלל". והרשב"א (שבת כא, ב) כ' ע"ד הש"ס דאסור להשתמש לאורה ד"טעמא דמילתא משום דע"י נס שנעשה במנורה תקנו, והלכך עשאוה כמנורה שאסור להשתמש לאורה", וחזי' דס"ל דמדמינן הדלקת נ"ח להדלקת המנורה.

וצ"ע אמאי מדמינן זל"ז דוקא בהאי דינא דאסור להשתמש לאורה, והלא מצינו כו"כ הלכתא גבירתא בדיני הדלקת המנורה, שכל השמנים והפתילות הפסולים לשבת פסולים במקדש ודבעי חצי לוג שמן ועוד כהנה, כמובא ברמב"ם פ"ג מתמידין ומוספין. וא"כ אמאי מדמינן ב' ההדלקות דוקא לענין השתמשות לאורה.

ושוב שמחתי באומרים לי שבהגהות על חרושי הר"ן (להר"י סקלאר, מוסד ה' קוק) הביא שהקשה כן מהרי"ץ חיות, והרב המגיה שם פ"י עפ"ד בשבת כ"ב ב' דכל תכלית המנורה אינה לאורה, אלא דהיא עדות לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, וע"כ תיקנו שגם הדלקת נ"ח תהיה באופן שלא יוצרכו לאורה ולא ישתמשו בה כשאר ההדלקות. [וידידי הרה"ג רש"א מילגרומ שיחי' הוסיף דהנה הראשונים בשבת שם הביאו ג' טעמים לדין שאין להשתמש בנר חנוכה. שלא יהיה ביזוי מצוה, שיהיה לצרכה, ודומיא דמנורה. ופי' דבזה מבואר לישנא ד"הנרות הללו", ד"הנרות הללו קדש הם", זהו מטעמא דלא יהיה ביה ביזוי מצוה, "ואין לנו רשות להשתמש בהם" - כדי שיהיה מיוחד לצרכה, "אלא לראותם בלבד", לראותם ולא שנראה על ידם, וכבמנורה, ודפח"ח].

ואם כנים דברינו אזי פשוט שלא מצינו צורך להידמות לשמן המקדש לענין שיהיה השמן זך וראוי למאכל, וגם הא דבעי' שמן זית נתבאר בס"ד דמדין צלילות שמן הזית הוא, והדימוי להנס יתקיים בהדלקה בשמן ותו לא.

ואמנם מצאנו בכת"י רבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד ז"ל, שהעידו מעתיקיו נ"ע שהדברים נמסרו לו מאליהו הנביא זכור לטוב (והודפס בס' הזכרון להגר"י הוטנר, מהדורת מכון ירושלים), שכתב: "דע כי אעפ"י שאמרו רז"ל כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה. עכ"ז רצוי לחזור אחר שמן זית זך, שבשמן זית נעשה הנס, והיותר זך הרי"ז משובח. והשמן זית אעפ"י שלא יהיה זך כ"כ טוב יותר משאר שמנים", עכ"ל. הרי לנו שלדבריו ז"ל ראוי להדר ולהדליק בשמן זית זך ביותר. ואמנם בסידור האריז"ל (בסדר כוונת חנוכה) נראה שהביא לדברים אלו ובכ"ז נטה מהם, דכתב: "כתבו המקובלים דמצוה מהמובחר להדר דוקא אחר שמן זית להדליק ולא בנר שעוה ולא בשאר שמנים, כי הנס היה בשמן". הרי שנקיט דבעי' "שמן זית" ולא הקפיד להוסיף דבעי' שיהיה זך ושאי זכיכותו עדיף על שאר השמנים. ועדיין יש לדחוק כן גם בד' הר"י בן הראב"ד דחשיבות שמן הזית היא מצד דצליל נהורא טפי, דבזה דמיא להנס, והמעין יבחר.

תשובות הלכה למעשה שהשיבו ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

(נלקט מתוך שאלות רבות שנשאלים הרבנים מידי יום ביומו בקו ההלכה ובשו"ת און לייז)

קו ההלכה והכשרות 03-7528999

ימים א-ה בין השעות 09:00 ועד 23:30 יום ו בין השעות 10:00 ועד 13:00

מורינו ראש המכון הגרש"ז רווח שליט"א

זרעים

הדלקה משמן זית של ארץ ישראל

שאלה: שמעתי שיש ענין להדליק בחנוכה בשמן של זיתים מארץ ישראל. מה המקור לכך?

תשובה: אכן כך כתוב בערוך השולחן סוף הל' איסורי המזבח (ס"ו ס"א), שמכל מקום נראה שמצוה מן המובחר ליקח משמן זיתים מארץ ישראל.

הפרשת תרו"מ מלימון בודד

שאלה: יש לי עץ לימון שמניב כל השנה, וההבשלה בתחילה היא בפירות בודדים. השאלה שלי היא האם מותר לנו לקטוף לימון בודד לשימוש מבלי להפריש, או שחייבים להפריש גם מלימון זה?

תשובה: כל קטיף גם בודד, חייב בהפרשה. גם אם הלימון מקורו בחצר המשתמרת, עדיין השימוש בו איננו כאחד אלא בחלקים, וממילא קטיף אחד שלם מחייב. וגם אם גדל בשטח חקלאי, אם השימוש בתוך הבית שלכם, ולא בשטח עצמו, גם כן מתחייב במעשר.

שאלה: לגבי מיוזג שני סוגים של אתרוג, כגון מרוקאי ותימני, האם זה מותר מבחינת ד' מינים?

תשובה: מבחינת כלאי אין הכל מותר, ולא נאסר גם באינו מינו רק רוכב על כנה ולא שתילה בסמיכות, וק"ו בנידוד. מדין אתרוג המורכב גם אין בעיה כי זה לא רוכב על כנה.

אך דע, שבאם הינך מחפש שלא תהיה השפעה מזה על זה, צריך להרחיק ולבודד את האתרוג ככל האפשר. ואין המדובר רק בחיבור שורשים שלא תהיה יניקה זה מזה, אלא גם באמצעות דבורים המעבירים האבקה מזה על זה. והן אמת שכתבתי בשו"ת שש משור (ח"א או"ח סי' יב) שאין בזה חשש של אתרוג המורכב למעשה. ושוב בקונטרס היוצא מן הטמא, הבאתי שיש מי שכן חשש למעשה בזה, וביארתי את הדברים שם, אולם לפי"ז אם הינך רוצה לצאת מכל חשש, יש צורך להרחיק ולבודד את האתרוג ככל האפשר.

מנין ערלה בהרכבת עצי תפוח

שאלה: אם אני מרכיב גזע מזן של תפוח על עץ תפוח אחר. האם זה מותר? ומה הדין לגבי ערלה כאשר העץ שמורכב עליו אינו צעיר?

תשובה: תפוח על תפוח אין איסור כלאים. ולגבי ערלה, אם ההרכבה מעל פני האדמה ממשיך שנות ערלה לפי הכנה (=הבסיס העתיק יותר שבאדמה). ויש הסוברים שיש להקפיד שיהיה גבוה מעל פני האדמה טפח, אך דעת השו"ע שכל שהינו מעל פני האדמה די בזה.

הרחקה באדנית בין נענע לבזיליקום

שאלה: שלום וברכה כבוד הרב, אדנית שזרועים בה נענע ובזיליקום ושיבה, האם כיון שאינם עומדים רק להרחקה אלא אף לטעם זה יהיה אסור משום כלאים?

תשובה: את הדין ביארנו בשו"ת חלקת השדה חלק רביעי כלאים (סימן ב). למעשה: צמחי תבלין יש להרחיק ביניהם כדין וכן בינם לבין כרם. צמחי ריח או לנוי או צמחי רפואה אין צריך להרחיק. יש לציין שנענע ובזיליקום זה אכן צמחים לאכילה, ואילו שיבה מוגדר הלכתית כעץ, ואין צורך להרחיק ממנו לשאר עשבי תיבול.

אורח חיים

שהחיינו על אבוקדו

שאלה: שוחחתי היום עם הרב שליט"א בקשר לנושא שדנו בו בקו ההלכה עקב שאלות שהגיעו אלינו לגבי ברכת שהחיינו על אבוקדו, שלטענת מספר משווקים נמצא בשוק כל השנה בזנים שונים, ולאור מש"כ מר"ן וצ"ל בחזו"ע ברכות (עמ' תמז) בשם הברכ"י (ס' רכה סק"ו) ועוד פוסקים - שפירות הדומים זה לזה אבל בישולם בזמנים שונים מברך על כל אחד ואחד ברכת שהחיינו, אם כן ה"ה בפירות של מיני הדר בדומים זה לזה, כל שיש שינוי ביניהם בשם ומראה וטעם יש לברך שהחיינו של כל אחד ואחד. עד כאן דבריו. והנה לגבי אבוקדו למיטב ידעתי הטעם של רוב סוגי האבוקדו די דומה, וכן שמם נשאר אבוקדו ורק במראה אולי קצת שונים אבל לא לגמרי כמו פירות עץ הדר, ולכן נשאר לנו לברר האם ישנם בשוק כל השנה או שמא יש הפסק של חודש ביניהם?

כמו כן רצינו לברר גם על פרי הרימון לגבי שהחיינו, האם יש הפסק של חודש ויותר של הימצאותם בשווקים או שלא?

תשובה: לגבי אבוקדו, אצרף לך מידע על שני זנים הראשון והאחרון שבזני האבוקדו במעגל השנה. הזן ראשון - זן 'גליל' נקטף מאמצע חודש אוגוסט עד ספטמבר. סימני הזיהו שלו: צורה מאורכת, קליפה חלקה, דקה ומבריקה. נשאר ירוק גם כשמבשיל. הזן האחרון - זן 'ריד' שמתחיל לתת במרץ ובאותו זמן יש איתו עוד זנים רבים, רק שהוא גם מאחר עד חודש יולי. סימני הזיהו שלו: צורה כדורית, קליפה קשה ועבה עם חספוס קל, מתקלפת בקלות יחסית. נשאר ירוק גם כשמבשיל. כך שלמעשה גם אם טכנית הם נפגשים, אולם בפועל בשווקים מאמצע יולי עד אמצע אוגוסט כמעט ולא קיים אבוקדו, וזאת גם כדי להפריד בין העונות [אמנם טכנית זה קיים במספר בודד של מקומות, ויש לדון על כך שיש מעט בשווקים ויקר, אם נחשב הפסקה לרוב האנשים מצד זה]. אולם ברור וניכר מאד בצורתו, וכן ניכר בטעמו הראשון אל מול האחרון.

לגבי רימונים - הקטיף מתבצע מאמצע יולי עד אמצע נובמבר. ישנו זן מסויים [ווינדרפול] אשר מכניסים ממנו לקירור ארוך אשר יכול להגיע עד אפריל. מכל מקום גם זן זה לא קיים בשוק במשך

יותר מחודשיים [ובכל מקרה זה לא הרימונים המתוקים, שהם אינם בקירור, וטעמם בולט ושונה מהחמוצים]. ועל כן מברכים על הרימון שהחיינו.

הברכה הראויה על לחם מקמח ללא גלוטן

שאלה: הבת שלי נזקקת לשימוש בקמח מיוחד שמבוסס על עמילן ללא גלוטן, וכתוב עליו שמתאים לברכת המוציא לחם מן הארץ, האם אכן זה כך?

תשובה: הארכתי בזה בשו"ת שש משור חלק שני, והעיקר להלכה שעל קמח זה לא מברכים המוציא וברכת המזון וכן לא יוצאים בו ידי חובת מצות ליליל הסדר, אלא הוא דגן עם חסרון, שברכתו מזונות וסופו מעין שלש. יעו"ש בתשובה באריכות.

שימוש באמגזית ביום טוב

שאלה: ברשותי כירת גז ניידת שמוכרים בדר"כ בחנויות טיולים או בתחנות דלק, ורצוני להשתמש בה בחג הקרוב שאלתי האם מותר ביום טוב לחבר את פחית הגז לכירה, כאשר הפחית מתחברת ע"י לחץ באמצעות הורדת ידית. אציין שאי אפשר לחבר לפני יום טוב שכן ישנה זרימה מסוימת של גז כאשר הפחית מחוברת ומהודקת לפיה, ולכן יגמר הגז עד השימוש. [אנתק את המצית כך שאין בעיה של חשמל?]

תשובה: לא בטוח שהבנתי את המקרה בדיוק, אבל לכאורה יש בזה איסור משום בונה ביום טוב כיון שהפחית נתקעת שם חזק במקומו על ידי המתג של הלחץ. וצריך עוד ללמוד המציאות.

יורה דעה

נגיעות בקליפת הקיווי

שאלה: שלום וברכה, אשמח לדעת האם יש חששות לנגיעות בחרקים בקליפת הקיווי?

תשובה: לא מצאנו בבדיקות שעשינו, לא מתוצרת הארץ, ולא במיובא מחו"ל. ואמנם לא ראינו לא ראייה, אבל כפי הנראה זה בחזקת נקי.

נבטים סינים

שאלה: האם צריך לבדוק נבטים סיניים שמגיעים עם כשרות מהודרת של....? כמו כן, האם יש הבדל בשאלה הנ"ל בין סוגי הנבטים השונים?

תשובה: מה שקוראים היום נבטים סיניים מקורם מחדרי גידול סטריליים והם בחזקת נקיים ואינם צריכים בדיקה. שאר הנבטים מקורם מחממות גידול, ויש להם חששות חרקים כולל זחלי מים, וצריך כשרות מהודרת ביותר שזה בחזקת נקי מחרקים, שאם לא כן חייב לבדוק כל עלה.

תבשיל עם עלי דפנה לא בדוקים

שאלה: שלום כבוד הרב, רצינו לברר אם בישלנו בשר צלי עם עלה דפנה אחד שיתן טעם, ולא בדקנו את העלה דפנה, האם יש בעיה? אציין שאמא שלי שטפה אותו רק לא בדקה אותו מכנימות, כמו כן היא רק עשתה בישול ראשוני עם העלה דפנה כדי שיתן טעם בבשר, ואז שפכה אותו עם המים.

תשובה: לפי כל המתואר בשאלתך, מותר להשתמש בבשר לכתחילה.

סלומון אלתיית כסופה

שאלה: מה זה פילה אלתיית כסופה המיובא מצילה, האם הוא נקי מחשש טפילים?

תשובה: מצ'ילה מגיע סלמון שמקורם מכלובים שם, וזה הסלמון הרגיל, ומגיע משם גם אילתית כסופה או בשמה האנגלי Coho Salmon. סלמון זה הוא מ 5 המינים העיקריים של האילתית הפסיפית, ומקורו מן הים ולא מכלובים, ומצויים בו תולעי אניסאקיס לרוב, ואין להשתמש בדג זה ללא בדיקה [דבר שקשה מאד לביצוע, אלא אם משתמשים בחלקו העליון של הדג מעבר לקו הוירטואלי הנמצא לאורכו של הדג, ששם הוא בחזקת נקי].

פטריית הקורדיספס

שאלה: האם אפשר לצרוך את פטריית הקורדיספס? שמעתי שחלק מההליך של פטריה זו זה חרקים. אשמח למענה.

תשובה: פטרייה זו גדלה בטבע בהרים הגבוהים ובתנאי טמפ' נמוכים. ובכך שומרים שם את כל המרכיבים החיוניים שיש לה ומכאן התועלת הרפואית הגדולה שלה. פטרייה זו היא טפילית, ובין הייתר גם על חרקים וטפילים, והיא ממשיכה להתפתח כשהם בתוכה, אולם באמת שהתכונות הם של הפטרייה, ולא של מה שהיא נטפלה אליו. חשוב לציין שהיום מייצרים זאת בארה"ב ובעוד מדינות ללא שהם נטפלים ומבלי לפגוע בבעלי חיים לרבות חרקים.

בכל אופן השימוש הוא בד"כ לא כמות שהוא אלא כתוסף תזונה, וזה יש עם הכשר מהרבה יצרנים, אולם אם משתמשים כמות שהוא כאמור יש מחוות גידול ללא התופעה הזו של היטפלות לחרקים, ולכאורה לענ"ד אין מניעה גם כאשר זה עם התופעה הזו, כיון שלא נראה שיש משהו ממש מן החרק אשר מגיע אל המוצר הסופי.

נר 'סטארין' שנטף על אוכל

שאלה: בוקר טוב, מישהו שנטף לו מנר 'סטארין' על אוכל. כתוב על הנר שהוא עשוי משומן מהחי. האם יש לחשוש או שמותר כיון שזה לא ראוי לאכילת כלב?

תשובה: נרות רגילים שיש בהם גם סטארין, זה מעורב מעל 90% פרפין והשאר סטארין. כך שהתערובת עם נפט ודאי פוגמת. אולם יש גם נרות עם סטארין 100% טהור, בעיקר במיוחדים והיוקרתיים. ואז מקורו או מן הצומח - מדקלים בדרך כלל, או מן החי - שומן של בעלי חיים. אם במקרה שלך זה 100% טהור, וזה מן החי. לכאורה הוא הדין המבואר בשו"ע בס"י צב סעי' ט שבנטף מנר של חלב צריך גרידה. וראה שם בש"ך ובפוס'.

לגבי הטענה של פגום שהעליתם - אציין את דברי הכרתי (ס"ק לב) שכתב שבנרות שלנו שהחלב עומד ימים רבים ומוסרח למאוד טרם שנעשה נרות, הוי נותן טעם לפגם ומותר. אלא שבשו"ת טוב טעם ודעת (מהדו"ת סי' רל) כתב שהאומר כן ראוי לנזיפה וחס לומר כן ושום מורה הוראה אינו מורה כן אפילו בהפסד מרובה שהחלב כבר נפגם.

שופרות ממרוקו מכבשים ששחטו המוסלמים בחג הקרבן

שאלה: לאחרונה יצאו שמועות שונות בדבר חששות עבודה זרה בשופרות, ואחר שראיתי את תשובתו הרמה בשו"ת שש משזר ח"ב בענין חשש ע"ז בפאות, אמרתי בלבי שלבטח יוכל מעכת"ר לאלפנו בינה בענין זה של השופרות, על מה יצא הקצף, והאם יש ממש בחששות אלו? יורנו המורה ושכמ"ה.

תשובה: נאמר לי שיש מי שכתב כך על השופרות הבאים ממרוקו, שזה מגיע מהקרנים של הכבשים שהם שוחטים בחג הקרבן, ומכאן יצא לדון גם מדין תקרובת ע"ז, וגם של קרבן. אולם האמת היא, שאם יש מי שכתב זאת, הוא נדמה כמי שלא ראה מעולם שחיטה של מוסלמים, ולא

מכיר את תפילתם ואמונתם, ולא את מה שאומרים לפני השחיטה 'בסם אללה אלרחים' וזה בשם האלוקים הרחום, וכל אמירה אחרת או שיתוף אוסר להם לפי דתם את השחיטה. ולכן הם אינם אוכלים רק השחיטה היהודית מעבר למוסלמית. ואין בזה לא קרבן כמשמעו לאיסור, ולא ע"ז או אביזרייהו דע"ז, או כל חשש אחר. וגם כאשר השופרות של חג הקרבן הם הרוב, וזה מציאות אצל רוב ככל הסוחרים של השופרות במרוקו, שהם לוקחים את הסטוק הגדול שלהם לעיבוד רק מזמן החג שלהם, שאז יש כמויות גדולות, זה מותר גמור וללא חשש כלל [העריבים בבואם לשחוט, שוחטים רק לשם השם יתברך, ומחוייבים לומר את התפילה הכוללת לפני כן לומר בשם אללה, וכוונתם רק לשם השם יתברך, הם אכן קוראים לזה קרבן, אבל לשם השם. וכמובן אין בזה מאפייני קרבן הצריכים].

לגבי מה שנאמר לי שכתבו שם שהם מכוונים את ראשם אל מכה, הנה זה נכון אצל רבים מהם [לא כולם], אולם אין זה אלא כעין תפילה שהם מכוונים גופם למכה, ומתפללים לאלוקים, בהדגשה הם אומרים כל העת שהכל רק להשם. אין אצלם לא ע"ז ולא שיתוף. וכבר הורו כך רבותינו ראשונים גם אחרונים וכך נפסק להלכה בכמה דינים, והדברים ידועים. וכל מי שחי ביניהם וראה את מעשיהם ואת שחיטתם [וראיתי זאת כמה וכמה פעמים] יודע שזו המציאות ואין בלתה.

חושן משפט

מי ששמר על כסף חברו בכיס המכנסים ונפל לו

שאלה: היום נגשו אלי שני תלמידים מכיתה ד' עם השאלה שלהלן: אתמול הם הלכו כמה חברים לטייל ואחד הביא 50 שקלים, ונתן לחבר אחר לשמור על הכסף כי לא היה לו כיס במכנסים. בדיעבד התברר שלחבר ששמר נפל 50 שקל מהכיס כי היה לו חור בכיס. ושאלתם היא האם החבר שאיבד זאת צריך לשלם את 50 שקלים? אמרתי להם שאני שואל זאת את הרב שליט"א, ואשמח להעביר להם את פסק ההלכה שידעו מה זו דעת תורה. יישר כח.

תשובה: שומר חנם פטור מגניבה ואבידה וחייב בפשיעה. והגם שכספים אין להם שמירה אלא בקרקע, לא כן בימינו, שמירתם במקום מוגן כמו בבנק, או בכספת [ראה שו"ע חו"מ סי' רצא סי"ח ובפ"ת ס"ק ח-ט]. אולם כל זה במסר לו ביתו, אך כשמסר לו בהיותם בדרך, פסק השו"ע (שם סעי' ט) שיהיו מונחים בידו או קשורים על בטנו כנגד פניו. וראה בש"ך (ס"ק כו) ובמהרש"ם (חו"מ סי' מז) שכתב שודאי כשנותנים בעיר אחת להעביר לעיר אחרת שזה על דעת שיניח הממון במקום שמניח הממון של עצמו. והנה דרך אנשים לשים 50 ש"ח בכיס, וגם אם הגעת למחלוקת, עדיין הנותן ביקש זאת מחבירו שיכניס לכיס שלו ושם ישמור לו [ואין לומר שזה פשיעה שהיה לו לבדוק שאין חור בכיסו, כיון שזה דבר לא מצוי].

מכל מקום נידו"ד הוא בין קטנים, וקטן הוא לא בר שמירה, והוא פטור גם אם פשע ובוודאי הכא שהנותן נתן לו על דעת קטן, ולכאורה יהיה פטור גם כשיגדיל [ראה בפתחי חושן בפ"א הערה לד].

הרה"ג משה לנדאו שליט"א

פירות שנפלו ממשאית לענין תרו"מ

שאלה: תוך כדי סיור עם בני המשפחה, עברה משאית שמובילה פירות מהמטעים ונפלו ממנה פירות. האם ניתן לאכול את הפירות שאספנו ללא הפרשת תרו"מ, כדין הפקר הפטור ממעשר?

תשובה: אין נפטר מהפרשת תרו"מ מאחר שזהו הפקר לאחר גמר מלאכה, ולכן נראה שיפריש תרו"מ בלי ברכה. בנוסף, יש לעשות שאלת רב האם לפירות אלו יש בכלל דין הפקר (שמא זהו יאוש שלא מדעת שנפסק להלכה שאינו יאוש, ומאחר שהתשובה תלויה בכמה פרטים שלא ציינת, אין לי אפשרות לענות, ותעשה בזה שאלת רב).

הסבר - להלכה נפסק שיאוש שלא מדעת אינו יאוש, ולכן כל שהבעלים אינו יודע שפירותיו נפלו אינו הפקר, והמוצא אותם באותה שעה מתחייב בהשבתם, וכן אינו נפטר מתרו"מ מדין הפקר. ובנידון שלפנינו אפילו אם הנהג שם לב שנפלו פירותיו, סיכוי סביר שהוא אינו הבעלים אלא פועל. ואם כן גם אם יותר למוצא להשתמש בהם באופן ששם דמיהם, וכדו', מ"מ אינו פטור מתרו"מ.

גם במקרה שמצא לאחר יאוש, והפירות הפקר, אינו נפטר מתרו"מ, שאין הפקר פטור ממעשר אחר שנגמרה מלאכת השדה בפירות [משנה ריש פאה], וכאן נגמ"מ במילוי הארגזים או הבאלות בשדה [ראה רמב"ם מעשר פ"ג מהל' ח].

אמנם נראה שאין לברך על ההפרשה, מאחר שאינו ודאי שהפירות חייבים, שמא עדיין לא הסתיים הקטיף, ובדעתם למלא לכללות נוספות, ועוד יתכן שהפירות עתידים לעבור מיון בבית אריזה לפי גודל ואיכות, וא"כ לא נגמרה מלאכת השדה, ובזה מועיל הפקר [ראה קצירת השדה פ"ט סע' ד-ה]. ועוד טעם שאין לברך, שהרי יש סוברים שמועיל הפקר כל שלא ראו פני הבית, ואף שבמוליך לשוק א"צ רפה"ב, מ"מ יתכן שאינו נקבע לפני הגיעו לבית האריזה [ראה קצירת השדה פ"י סע' יח-יט].

הרה"ג ישראל אלקוה שליט"א

מכירת תותים לאנשים שאינם בודקים ומנקים

שאלה: אני סיטונאי המשווק כל מיני פירות, מידי פעם עולה לי הספק האם מותר לי לשווק תותים לחנויות בערים ומקומות שכפי הנראה הקונים ישתמשו בהם לאכילה בלי בדיקה מתולעים?

תשובה: אתה יכול להמשיך לשווק שם תותים, משום שאפשר לתלות שישתמשו לשייק פירות שזהו שימוש מצוי.

הסבר - פרי התות הוא בחזקת נגוע גם אחרי רחיצה רגילה אא"כ ישתמשו בו כפי ההוראות לבדיקה שהתפרסמו ע"י המכון, כדלהלן: הסרת החלק העליון, השרייה, ושפשוף במברשת תחת זרם מים את כל חלקו החיצוני של התות. אך בלי זה חייבים לבודקו מהתורה לפני האכילה. אשר על כן המשווק תותים במקום שייאכלו ללא בדיקה יש חשש דלפני עיור ומסייע לדבר עבירה, במה שמסייע למוכר ובמה שמסייע לעצם האכילה. אך כתב מורינו הגרש"ז בספר תולעת שני פ"ט סעיף ז להתיר בכה"ג מכמה צירופים ואחד מהם שיתלה שלט על התוצרת שצריכה בדיקה, דבר שלא שייך אצל סיטונאי. והנה לפי המתבאר מהמשניות בשביעית (פ"ה ו-ט) ולפי מה שהכריע המ"ב בסי' שמ"ז ס"ק ז' המשאיל לחשוד כלי שיש חשש שתעשה בו עבירה, אם שימוש ההיתר מצוי מותר למכור לו, דתלינן שלא יעשה בו איסור, ואם צד ההיתר הוא רחוק ולא מצוי, אם יש בדבר משום דרכי שלום מותר ואם לאו אסור. א"כ אי איירי במשווק שבדרך כלל יש לו רגילות לעבוד עם חנויות מסוימות יש היתר של דרכי שלום, עכ"פ גם בתלייה רחוקה שהפירות ייאכלו ע"י בדיקה או בטחינה יש להתיר.

אכן נראה שאף במקום ובה"ג שאין דרכי שלום יש להתיר, כיון שבזמנינו נפוץ השימוש בשייק פירות שנעשה ע"י טחינה שבזה מתבטלים כל החרקים לגמרי, י"ל שאפשר לתלות שישתמשו בזה באופן זה, והוא דבר המצוי. וכמו שהתירו בית הלל (שביעית שם) למכור פרה חורשת לחשוד על

החרישה דתלינן שצריך אותה לשחיטה, אף שאין הדרך לשחוט פרה חורשת ולא מסתבר שיעשה כן, מ"מ זהו דבר מצוי, וק"ו כאן שאפשר לתלות שיטחנו את התותים שזהו שימוש רגיל ומצוי. ואע"פ שלכתחילה גם בטחינה צריך לבדוק בדיקה קלה, מ"מ כשיש טרחה והטחינה אינה כדי לבטל את האיסור ניתן להקל (כמבואר בתולעת שני פ"ו ס"ז).

תוצרת חקלאית בבעלות גויים במקום שגם יהודים עובדים שם

שאלה: אני גר בזכרון יעקב, קניתי תוצרת חקלאית מהקהילה הגרמנית שאינה יהודית הגרה אצלינו בישוב, האם התוצרת חייבת בתרומות ומעשרות?

תשובה: ניתן לאכול ללא הפרשת תרו"מ.

נימוקים - לכאורה היה מקום לחוש שמא גמר המלאכה נעשה ע"י ישראל שהרי יש יהודים העובדים אצלם לפרנסתם, וא"כ אולי נעשה המירוח ע"י ישראל. והנה נחלקו הראשונים, האם מירוח ישראל של פירות בבעלות נכרי מחייב בתרו"מ מדרבנן או לא, ופשטות דעת הרמב"ם והשו"ע לפטור מתרו"מ, וכן נקטינן מעיקר הדין, ודעת התוס' והרא"ש לחייב. והראש"ל הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א כתב להלכה שצריך להפריש ללא ברכה, וכמובא כל זה בס' קצירת השדה (ח"א פ"ו ס"ז ובהערה שם). ונראה שאף המחמירים להפריש ללא ברכה יודו בנידון דידן לפטור, דיש כאן ס"ס שמא גם הגמ"מ נעשה ע"י גוי, ושמה כדעת הרמב"ם דפטור בכה"ג. ואף שהספק הוא מחסרון ידיעה, י"ל דגם בכה"ג עבדינן ס"ס כמבואר ביביע אומר (ח"ו אבה"ע יב אות יב, וח"ח י"ד כג אות ה), ועוד דכתב האחיעזר (ח"ג ס"י גט) דחיסרון ידיעה במקום שטורח גדול לברר, יש לו שם של ספק, ובנידו"ד מאוד קשה לברר העניין, ולכן הוי ס"ס וא"צ להפריש.

הרה"ג לירון דיעי שליט"א

אורח בשבת חנוכה

שאלה: אני מתארח בשבת של חנוכה לכל השבת, האם אני צריך להשתתף בפרוטה עם המארח [כדין אכסנאי]?

תשובה: מעיקר הדין אתה לא צריך להשתתף שכיון שאתה אוכל ושותה בחינם ודאי דעת בעה"ב גם ליתן לך חלק בשמן (מועד לכל חי, הובא בכה"ח להלכה וכן פסקו חו"ע ואול"צ). ויש הסוברים שצריך הקנאה, שבלא זה אין כאן מעשה קניין שתקנה. ולעשות מעשה קניין, הוא דבר שאפשר לעשותו בנקל, ויצא בזה גם ידי הדעות החולקות.

בשיטת הגריש"א לגבי נוסע מביתו לשבת חנוכה

שאלה: נסעתי לצפון לשבת חנוכה וביקשתי משכן שידליק עבורי בביתי הריק ביום שישי ובמוצ"ש, משום שיטת הגריש"א אלישיב זצ"ל שעד ד' ימים לא נחשב עקירת מהדירה וצריך להדליק בבית גם אם לא נמצא שם. האם יצאתי בזה יד"ח ונהגתי כהוגן [לא הדלקתי והשתתפתי במקום שהתארחתי]?

תשובה: דעת הגריש"א הנ"ל היא לא מוסכמת מרוב הפוסקים, ואין להקל עפ"י זה. הסבר - יש כאן ב' נידונים: א. הדלקה בע"ש - בזה נוקטים שמדליק היכן שמתארח וא"כ נמצא חומרתך קולתך שלא השתתפת עם המארח. ונראה שאף לסוברים שכאשר מתארח בחינם יצא זה כאשר מכוון לצאת אבל כאן הרי כיוונת לצאת בהדלקה שלך. ב. הדלקה במוצ"ש - בזה נחלקו האם מדליק היכן שהתארח (שלמי תודה הובא בשם החזו"א, וכ"כ חו"ע ואול"צ) או בביתו (כ"כ הליכות שלמה וכן בשם הגריש"א), ולדעה א' לא עשית שפיר אלא היית צריך גם להשתתף היכן שמתארח.

דיון הלכתי

על דג החדקן/שטירל/Starlet/Sturgeon

יום חמישי כ' מרחשון תשפ"ה

שמצא והם יורדים והוא שונה בתכלית מהקושי המוטאר בשאר פוסקים, מתברר שהמהרש"ם התכוון למשהו אחר בתוך הדג, וכן מתאר במהר"ם בענט. אולם לעניות דעתי כל הפוסקים הקדמונים, עסקו בקשקשים הגנואידים, שיש באותם חמש שורות מפורסמות ומעולם לא עסקו באותם לחיות שקופות שלענ"ד הם חלק מהטקסטורה של העור, וגדלים עם הדג, ובהגיע לבגרות הופכים לחלק מהעור ממש שא"א להורידם, ובגיל ינקות אינם ניכרים ובגיל בנינים אפשר להוריד בחוקה, ועם הורדת הקשקש מתקלף חלק עליון מהעור במרכז לחוית זו, וגם מצדיו בשיניים שסביב לחוית זו, ומה שבגרות זה הופך להיות טקסטורה מהעור לענ"ד נראה ברור שלא גדר קשקש יש כאן. אלא המדובר בפוסקים היה על השורות המדוברות ומוכרות בדבריהם על הגב ובצדדים, וכולן מין אחד קשקשים חזקים מאד וקשים מאד שאפשר להוריד בחוקה אפילו ביד, אולם ממש מתקלף העור עמם.

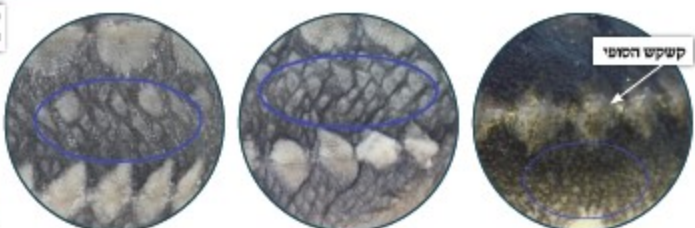
ובשבוע פרתת חיי שרה שנה זו, באו תלמידי חכמים שלי"א הגר"י אנקאוה, הגר"ד נקאר, הגר"י יוסף, הגר"י פרהר ורגר"ל דיעי שלי"א עם דג והיינו דנים ביחד והראינו להם את כל הנז' לעיל לענ"ד.

על דג זה דנו רבים מן הפוסקים ראשונים גם אחרונים, לא כולם על אותו סוג, אולם כנראה על אותה משפחה. דג זה מחד הוא איננו דג סחוס [כרישים וכיו"ב] וגם לא דג גרם רגיל, ככל שאר הדגים הכשרים, אלא הוא בעל-סדרה של "סחוס גרמיים" בדגים מסדרת החורקאים ושונה הוא בקשקשיו שאינם כדגי הסחוס שהם פלקואידיים, אך גם אינם כשל שאר דגי הגרם שהם אלטמואריים או ציקלאידיים/קסטואידיים. אלא מין אחר הם והוא נקרא גנואייים, שהם באופי של הפלקואידיים אלא שהחומר שהם מצופים הוא איננו אמילל אלא חומר מיוחד הנקרא "גנואין".

על דגים אלו יש חמשה סורים של קשקשים כשטור אחד על הגב ועוד שני סורים מכל צד של הדג. הקשקשים הללו עשויים לחויות גרמיות שסוחות מעוינות ומצופות חומר מיוחד "גנואין", למשפחה זו שייך גם החדקן הענק שמספק את ביצי הקוויאר המפורסמים.

על דג זה נכתבו עשרות רבות של תשובות בהלכה, וחלק מהתשובות מותאמות למציאות שבימינו וחלק לא לחלוטין. וראה פרי"ח (יד"ס סי' 20 סי"ק 10) בשם ספר אוהל מועד (שער ארה דין א תיב ד) בדעת הרמב"ן וד"ת שהתירו את דג "אשטוריאן" שלאחר ששרו אותו במים רותנים הקשקשים נשרו, בספר אוהל מועד אסר דג זה לפי שלא עמד על צורתו בדיקותם. שו"ת נוטע ביהודה בשו"ת שלו (יד"ד מהדו"ת סי' 10) ובתשובות ארוכות נוספות מבני הגר"ש (סימנים 10, 11) להתיר את דג השטירל. יש שכתבו להשוות את דג האשטוריאן לדג השטירל, אולם כבר בן הנוטע ביהודה דחה הדברים. וכבר כתבו על"כ בספרים 'אמרי נועם', 'מקל נועם', 'קלע בשו"ת' ועוד. וראה עוד בשו"ת 'שמש צדקה' לדבי שמשון מורפורגו (היא יד"ס י"ד), וראה בתשובה הנז' מכן הנוב"י מה שכתב על דבריו. וראה עוד בשו"ת כתב סופר (ידי"ד מה"ח), ובדרכ"ת (סי' 20 סי"ק 10), שו"ת צ"ח (היא סי' 10), המאור (שנה ב' בלון ג עמ' 2 מילק) מה שהעיד על בדיקות שעשה בעצמו, וכן הגאון המהרש"ם (חלק ד סימק צד) תיאר בדיוק את דג החדקן ודן בכל דברי הפוסקים ותיאר הבדיקות שלו ונשאר הלכה למעשה להחזיר את הדג באכילה. ועוד ראה בשו"ת צמח צדק (החשמות יד סי' 10) שאסר מחמת קושי הקשקשים כמותם.

והנה על פי דברי המהרש"ם שתיאר את תיאור הקשקשים הקטנים

מימין דג צעיר בחודשי הראשונים בהגדלה, הלוחיות זעירות (בעיגול הכחול), ניתן להבחין קשקשיו הסופיים קיימים. האמצעי הוא בגיל בנינים, שעם מתיחות העור מתפרה מעט האחיזה של הלוחיות וניתן להוציאם עם מעט עור מתחתם, כשהם מחוברים בשיניים מכל הצדדים, ומשמאל בוגר שהכל הופך לעור אחד וא"א להסיד לחוית אלו, והגם שהתיאור הזה כבר מופיע במהרש"ם קשה מאד לענ"ד להגדיר לחויות אלו כקשקשים, וקשה להתיר על סמך קשקשים אלו ובפרט שהעור נטלש עמם, וכמובן לעיל, זה סיכום הדברים, כפי שאמרתי לפני הרבנים שלי"א את הנלענ"ד.